

KÖKSAV Yayınları

Siberuzayda Fransız-Ermeni Cemaatinin "Soykırım" Söylemi Üzerine Bir Deneme
Yazar(lar): Saime Selenga Gökgöz
Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü
Kaynak: *KÖK Araştırmalar KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt II,
Sayı 2 (Güz 2000), ss. 227-264
ISSN: 1302-292X
Yayıncı: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV)
Baskı Tarihi: 2000
URL: <http://www.koksav.org.tr/arsiv/20002219.pdf>

KÖKSAV Arşivini kullanmış olmanız <http://www.koksav.org.tr/arsiv/bilgi/ilkeler.php>'deki KÖKSAV Yayınlarının Kullanım Şartları ve Sınırlamaları'nı kabul etmiş olduğunuzu göstermektedir. KÖKSAV Yayınlarının Kullanım Şartları ve Sınırlamaları'na göre, eğer kayıtlı değilseniz, derginin bütün bir sayısını indiremez, bir makalenin birden çok nüshasını çoğaltamazsınız. Ayrıca KÖKSAV Yayınlarının içeriği ticarî olarak değil, ancak kişisel olarak kullanılabilir.

Eserin daha çok kullanım hakkına sahip olmak için <http://www.koksav.org.tr/yayin/iletisim.php>'de bilgilerine erişebileceğiniz yayıncı ile temas kurunuz.

KÖKSAV bağımsız, günlük siyasî konumu olmayan, gönüllü olarak hizmet veren vakıf statüsünde bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar ve yayar. KÖKSAV hakkında daha çok bilgi edinmek için, lütfen koksav@koksav.org.tr adresinden temas kurunuz.

KÖKSAV Yayınlarında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazar(lar)ına aittir.

© KÖKSAV 2012 Ankara

KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı
KÖKSAV . Ankara

<http://www.koksav.org.tr>

Siberuzayda Fransız-Ermeni Cemaatinin “Soykırım” Söylemi Üzerine*

Saime Selenga Gökgöz

Saime Selenga GÖKGÖZ, “On the 'genocide' Discourse of French-Armenian Community in Syberspace”, *KÖK Journal of Social and Strategic Research*, 2000, Vol. II, Num. 2, (Autumn 2000), pp. 227-264.

In this article, the appearance of the discourse of the French-Armenian community in cyberspace is studied. The meaning and description codes on which this discourse is based are analysed in terms of the context of discourse, textual reality and opposite reality fact which was produced against this reality. After the description of the French-Armenian community, the acceptance process of the proposal of ‘genocide’ act which was passed through in both the National Assembly (in May 1998) and then the Senate (in November 2000) was followed in site publications of this community. The reaction of the community and the government’s approach are also evaluated in this study.

Key words: Armenian, genocide, French-Armenian community, discourse, textual reality.

Giriş

Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu’nda, esasta P. Morillion tarafından hazırlanan rapora bağlı olarak Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik talebinin görüldüğü, fakat büyük ölçüde Katılım Ortaklığı Metnine, Türkiye’nin Birliğe girişinin Ermeni “soykırımını” resmen tanıması şartının ve maddesinin dâhil edilmesi dolayısıyla metnin değiştirilmesi yönünde ciddi tartışmalar yapıldığı, değişiklik önermelerinin reddiyle sonuçlanan oturumun gerçekleştirildiği gün (10.10.2000), bu satırların yazarı hemen hemen tüm mesaisini internette pek de keyifli denilemeyecek bir gezinti yaparak geçirdi. İnternette gezinti her zaman keyifli olmayabilir. Tabi internetle, herhangi bir konu ya da alanda çalışan bir araştırmacının nüfuz ettiği bilgi yığınlarının çeşitliliği ve karmaşıklığı bir yana, bilgilerin daima birilerince diğerlerine; eğer bilgi alıcının verici hakkında hangi açıdan olursa olsun, bir ön bilgisi ve önceden inşa ettiği bir perspektifi yoksa, durmaksızın aktarılan mesajların ve içeriklerinin sahip olduğu güç ve aralarında kurulan güç ilişkilerini farketmesi müthiş ve bir o kadar ürpertici... Üstelik araştırma konunuz “Ermeni” üst başlığı altında “Ermeni soykırımı” ise...

Bu çalışmanın hareket noktası ve konusu kendi içinde subjektif bir tercihtir.

* Makalenin başlığını belirlerken, *siberuzay* kavramının internetle özdeşliğini ifade etmekle beraber, konuyla ilgili tartışmalar neticesinde “soykırım” olgusundaki gerçeklikle sanallık arasındaki gelgitleri daha çarpıcı bir şekilde ima edebileceği fikrini benimle paylaşan Dr.Fatma Acun’a teşekkür ederim. Başlık dışında dikkat edileceği gibi metinde siberuzay teriminin kullanılmamış olması, şüphesiz sanallığı dışlamamaktadır.

İncelemenin zamanlaması dikkate alındığında, bu başlık ya da anahtar kelime altında İngilizce binlerce dokümanı özellikle dışarda tutarak - zira Amerikan merkezli web siteleri kapsamlı ve uzun soluklu bir inceleme konusu olarak “internet savaşları”¹ alanının bir parçası şeklinde değerlendirilmeye muhtaçtır -Ermeni diasporasının Avrupa’daki en güçlü kolunu temsil etmesi sebebiyle Fransız-Ermeni cemaati ve Fransız hükümetleri tarafından internetin, söz konusu “soykırım”² ile ilgili olarak kitleleri nasıl bir bilgilendirme-yönlendirme aracı olarak kullanabildiğini, bunu yaparken cemaatin, akademik/popüler üslûpla ciddi ve büyük ölçüde tek taraflı sabit bir açıdan “soykırımı”, geçmişlerinin bu “trajik” devrini başkalarına anlatırken, daima tümel bir kalıp şeklinde “Türklerin” kendilerine yapıp ettiklerinin gelecekte bu “Türklerin” neler yapabileceklerinin adeta bir ispatı gibi insanlık dersi verircesine bilinçlendirme “hareketi” içinde olduğunu görmek ve kısmen de olsa göstermek, şüphesiz sıradan bir merakın tahrikiyle olmamıştır. İncelemede, Türk tarafı için iddia olmaktan öteye gitmeyen “soykırımın” Fransız-Ermeni cemaati tarafından kesinlikle olmuş olduğu gerçekliğini peşinen kabulde, bu kabul etrafında yarattıkları hissî ve bir o kadar da vurgulu politik söylemin analizi hedeflenmiştir. Ermeni “soykırımının” olmuş olduğu, diaspora Ermeniliğinin yalnızca bir parçasını oluşturan Fransız-Ermeni cemaati için nasıl bir peşin kabul ise, Avrupa millî meclislerinde gündeme alınmayı bekleyen/alınacak “soykırım” yasa tekliflerinin yarattığı ortamda, diasporanın hâlihazırda kabul etmekte direndiği ve gelecekte de direneceği Türk tarafının “karşı gerçeklikleri”nin öne sürülmesi, ispatlanması ve savunma fiilen bir millî siyaset ise, bu durumda “Türk” tarafı için de Ermeni “soykırımı iddiası”nın gerçekliği tartışmasız bir peşin kabul olmalıdır.³ Yalnızca

¹ Bilgi çağında ve yine bazı güçlülere “globleştirilen köyde” interneti, kişiler ve kurumlar arasında bilgi-güç ilişkisini yaratan, sevk ve idare eden, tek başına bir güç olarak kavramak bir ilk adım. Bu güç ilişkileri içinde, bölgesinde etkili ve yönlendirici kimliğe sahip olduğu iddiasını taşıyan Türkiye’nin yüzleştiği pek çok bölgesel ve uluslar arası problemin içte ve dışta farklı platformlara sunulması gereklilik olarak hâlâ durmaktadır. Farklı platformlarda birebir karşı görüş ve siyasetlerin bilinenek anında soru-cevap hakkının fiilen oluşturulması ve bu siyasetlerle entellektüel ve akademik boyutta mücadele edilmesi ihtiyacının bir büyük “internet savaşları” projesi bağlamında Türkiye’de ele alınması ve geliştirilmesi ihtiyacı -kurum ve özellikle “sosyal” kadro-dolayısıyla bu olgunun günümüzde “global” strateji belirlemede itibara alınması fikri Prof.Dr. M. Cihat Özönder’e aittir; şüphesiz ki Ermeni meselesi de bu perspektifle yalnızca Amerikan bağlamında değil, daha geniş çapta Fransız, Alman ve Rus bağlamında- değerlendirmeyi beklemektedir.

² Çalışmanın geri kalan kısmında soykırım kelimesinin tekrarlandığı cümle ve ifadelerde tırnak işareti tercih edilmiştir; Türkçe literatürdeki “sözde” /*soi-disant* bazen de *le prétendu*(fr)-tabi ki Fransız-Türk sitelerinde yer alan metinlerin dışındaki Fransızca metinlerde-böyle bir sıfat aramak boşunadır- sıfatı yerine kullanılmıştır. Malûm sıfat Türk tarafı için iddiayı, varsayımı, olmamış olanı karşılamaktadır. Bu çalışma soykırımın “sözde” olmasından, soykırımın olmamış olmasından ve bunun tartışmasına girmekten ziyade, olduğuna yürekte inanan ve ispatına çalışan tarafı (Fransız-Ermeni) merceğe aldığından dolayı bu sıfat bilinçli olarak kullanılmamış, yalnızca tırnak işaretinin işlevi dikkate alınmıştır.

³ Soykırım iddiasının "iddia" olarak gerçekliğinin Türk tarafına karşı gerçeklikle çürütülmesi noktasında bir fikir vermesi açısından yine web sitelerine başvurulabilir. Öyle ki T.C. Dışişleri Bakanlığının web sitesi, yalnızca Ermeni soykırımı iddiasının değil, Türk dış politikasının “baş ağrıtan” diğer meseleleri hakkında bilgilendirmektedir. Dışişleri Bakanlığının İngilizce hazırlanan sitesi; <http://www.mfa.gov.tr> ilgilileri beş ayrı bölüm altında yönlendirmektedir. Doğrudan *Diplomatic Archives* bölümünde uluslar arası ilişkiler başlığında baş ağrıtan problemlerle ilgili veriler bulunabilir: PKK, Kıbrıs, Ermeni İddiaları (Armenian Allegations). Bu bölümde *Armenian Allegations* ana başlığında İngilizce ve Fransızca olmak üzere *Armenian Claims and Historical facts/Allegations arméniennes et Faits Historiques* ve *Armenian Atrocities-A Compilation of Views* alt başlıklarında tarihî verilerle destekli resmî görüşler, yaklaşımlar ve

génocide arménien/Ermeni soykırımı anahtar kelimesiyle Altavista tarama motorundan yapılan bir tarama sonunda Fransız-Ermenilerinin web sitelerinin çokluğu bir yana, her sitenin içeriğinin yukarıda ifade edilen peşin kabule göre değer tespitinin ardından elde edilen malzeme, Türk tarafı açısından internet ortamında, karşı-malzemeyi karşılayacak ölçüde karşı gerçekliğin daima güncel kılınarak çok dilli anlatımının ve anlatılan ne varsa, yayılmasını şart koşmaktadır. Peki bu faaliyet propagandist bir yaklaşımla mı yürütülmeli? Bu soru, söz konusu meselede bir tarihçiden çok bir stratejistin bir tarihçi derinliğiyle cevabını beklemektedir. Gerçeklik tek ve bir midir gibi felsefi bir soru, esasta tarihçinin de üzerinde düşünmesini gerektirse de "soykırımın" kesinlikle olmuş olduğunu savunan ve ispatladığına inanan Fransız -Ermenilerinin politik söyleminde "Ermeni soykırımı", Ermeni cemaatinin ifadesiyle "Türklerce hâlâ inkâr edilse de" tek gerçekliktir. Karşı gerçeklik olgusuna vurgu bu sebepten dolayı yapılmaktadır. Bu durum ise, taraflar arasındaki söylem farkının üzerinde düşünmeyi ve söz konusu "soykırımı" daima referans olan tarihin sübjektif bir yorum alanı olarak, öznesi tarihçinin, araştırmacının ya da aktarıcının ortaya çıkardığını düşündüğü "gerçekliliklerin" eğilip bükülebilir özelliğinin doğrudan kabulünü beraberinde getirmektedir.

Bu açıdan inceleme söz konusu karşı tarafı (fiilen bir Fransız-Ermeni tarafının varlığı karşısında fiilen bir Türk tarafının da olduğu ön kabuldür) konumlandırma ve tarafın, diğer taraf açısından mutlaka çözümlemesi gerekli anlam ve tahayyül kodlarını barındıran söylemini ortaya koyma denemesidir. Öte yandan yukarıda belirtilen ve açılımı verilmekten özellikle kaçınılan Türk tarafı ile Fransız-Ermeni tarafının karşılaştırmasının yapılmadığı, bunun hedeflenmediği dikkati çekmektedir. Neden? Türkiye'de henüz, tarihî derinliğini bütünüyle anlamayı şart koşan ve daima güncel olmasına karşın zaman ekseninde uyutulup uyandırılan "Ermeni meselesi" gibi bir mesele veya herhangi bir iç veya dış politika probleminin değerlendirmesinde, probleme dâhil olan/dâhil edilen tarafların ve taraflar içinde tartışan ve mücadele eden ayrı cephelerin tek başına yaklaşımlarının tam olarak bilindiği ileri sürülebilir mi? Cevabı evet ileri sürülebilir yönünde verseniz dahi, probleme dâhil olan/dâhil edilen taraflar, problemin anlaşılmasını "karartan" ve zaman-mekânda öne çıkarılan, dokunulmaz ve tartışılmaz tek "doğru"yu ispatlamak için deyim yerinde ise, zihinlere şırıngalanmaya çalışılan kalıp düşünceleri - düşünce kelimesi esasta siyasî ve ideolojik bakış açısı, yaklaşım, söylem ve her birinin sonsuz üslûp veya biçimlerini içine almaktadır - kendilerince çözseler bile, bunlara mahkûm olmadan/edilmeden tarafların birbirini bilmesi, ardından bu tarafları araştırma nesnesi olarak seçen öznenin benimsediği bu türden bir ön düşüncenin varlığından bahsedilebilir mi? Ermeni meselesi için de bu sorular cevabını aramaktadır. Karşılaştırma, öncelikle "tarafların" analizini bir araya getiren bağımsız bir süreçtir ve orijinal, ama sübjektif/taraf olduğunu ortaya çıkaran, karşı fikri sunmakla kullanıcıların yine kendi fikir ve tahayyül gücünü zorlayan, kısaca

değerlendirmeler verilmiştir. Tarihî verilerle destekleme işlevi esasen Başbakanlık Devlet Arşivlerinin yayınladığı belge külliyyatının, dönemin (1995) Arşivler Genel Müdürü İsmet Binark'ın girişiyile *Armenians in Ottoman Documents* kısmında sunulmaktadır. Basılı 272 belge (1915-1920) internet ortamında metin özetleriyle beraber transkripsiyonlu metin olarak vardır. Bir başka site ise, tanıtımına daha geniş olarak EK-1'de yer verilen ve Dışişleri Bakanlığı'nın sitesi ile karşılaştırması yapılan Turkish Forum <http://www.turkishforum.com/> web sitesidir. Bkz.EK-1.

düşündürmeye sevk eden zorlu ve çok yönlü bilgi donanımını gerektiren yorumlama aşaması olmaksızın nispi bir değer ifade etmektedir. Diğer taraftan yorumlar kadar karşılaştırmalar da, yani neyi neyle ve neye göre/kıstas belirleme, ne için ve nasıl sorularıyla –soru, daima cevabı önceler; verilecek cevap kadar, derin bir düşünce sürecini gerektirir- herhangi bir metni çözümleyecek araştırmacı kadar onu okuyacak olan için de subjektif olduğu unutulmamalıdır. Meselâ, Fransız-Ermeni cemaatinin “soykırım”ın yapıldığını kabul ettirmede Fransız hükümetleri ile-önceki ve şimdiki- nasıl bir dayanışma içinde olduğu ile Amerikan-Ermenilerinin-bir bütün içinde hareket ettikleri kabul edildiğinde- yaşadıkları eyaletlerin federal kurumları yanında merkezî otoriteyle yine aynı amaç doğrultusunda kurduğu ilişkinin karşılaştırması yapılmak istensin. İlk akla takılan soru, belki de neden Türk Ermenileri ile Fransız Ermenilerinin probleme yaklaşımlarının mukayesesinin yapılmadığı olabilir. Tercihin yönü araştırmacı tarafından öncelikle cevaplanmalıdır. Seçimin bilinçli ve amaçla ilgili olması hangi kıstasın temel alındığı ile bağlantılıdır. Kıstas, iki cemaatin (Amerikan ve Fransız) en başta “soykırımın” olmuş olduğuna duydukları inanç veya fikir -inancı kuvvetlendiren “objektif” yazılı, sözlü ve görsel kaynaklar dahi kullanımda seçime tâbidir- ve onun ispatını ve savunusunu yapmaları ve bağlı buldukları hükümetlerin de “soykırımı” kabul ettikleri diğer cemaatin (Türk) ise, yalnızca “tehcir”e bağlı olarak sistematik olmayan kayıpların varlığına inançla yetinmeleri üzerine kurulabilir. Araştırmacının Fransız Ermenisi veya Amerikan Ermenisi, hatta Türk Ermenisi olması işin boyutunu daha da karmaşık kılabilir. Türkiye’den Ermeni olmayan bir araştırmacının zaviyesi ise yine farklı olabilir. Yine de bu mesele dâhilinde bu veya başka kıstaslardan yola çıkarak inşa edilen yorumların çeşitliliği ve karmaşıklığı karşısında tek bir yoruma; hâkim kılınmak istenen yoruma/düşünceye itibar eden ve teslim olan okuyuculara, döneminde tek bir “gerçek” (pozitif ve ampirik olan) peşinde aklın ve tahayyülün sınırları üzerine kafa yoran Kartezyen Pascal’ın (17. yy.) dahi ifade ettiği gibi “kaos yaratıcılığın anasıdır” sözü üzerinde düşünmeye davet ediyorum.⁴ Yine bu denemenin yukarıdaki yönetsel yaklaşıma göre ne ölçüde tatminkâr olduğu tartışmaya açıktır.

Fransız dış siyasetinde “soykırım” söylemi söz konusu olduğunda, Fransız Ermenileri bir taraftır. Türk dış politikası ise Fransız-Ermeni cemaatini, bu cemaatin dünya çapında “soykırımın” ispatına yönelik faaliyetini benimseyen, hükümet-meclis ve kamuoyu desteğini esirgemeyen Fransa’nın nezdinde muhatap sayabilir. Türk dış siyaseti “soykırım” meselesinde Fransa’yı taraf kabul eder. Fransız hükümetinin ve kamuoyunun bu söz konusu soykırım söylemine destek ve katkıları ileride örneklendirilecektir. Öyle ki bu çalışma denilebilir ki, Fransız bağlamı etrafında Fransız-Ermeni cemaatinin ve Fransız resmî “soykırım” söylemlerinin hangi kıstaslarda örtüştüğünü görmekle; *publiquement*(açıkça) kaydıyla 1915 Ermeni soykırımını tanıyan yasa teklifinin (proposition de loi) Fransız Millet Meclisinde kabul edilmesine karşın Senato tarafından reddiyle⁵ hiç bir resmî içeriği

⁴ Bu söz ve kullanıldığı bağlam için bkz. Temelkuran (2000: 5).

⁵ Bu çalışmanın site kaynaklarının toplanması ve incelenmesi üç aylık zaman diliminde yapılmış, Fransız web sitelerinde olaylar sığağı sığağına takip edilmiştir. Fakat 8 Kasım sonrası tepkilerin ayrıntılarına girilmemiştir. Zira bu çalışma bir açıdan da yasa teklifinin kabulü sürecini ele almaktadır. Yoksa Türk kamuoyu için Ermeni cemaatinin nihayet hak yerini buldu türünden memnuniyet ifadeleri

olmadığı hâlde, esasta Türk dış politikası ve kamuoyu için bu *publiquement* ifadesinin neden önem taşıdığı ya da taşınması gerektiği değerlendirilmeye çalışılacaktır. Sanırım, son derece ilginç bir gazete haberini hemen belirtmek yerinde olur. Malûm, bu meselede Türk gazetecileri özellikle yurt dışı muhabirleri epey kalem oynatmaktalar. Fransız yasa teklifinin (proposition de loi) *publiquement* dahi olsa, Türk kamuoyu tarafından önem taşınması gerektiği düşüncesi, bir ölçüde mizahî olarak Amerikan Temsilciler Meclisinde kabulü iki "dost" ülke arasında sıkıntılara yol açabileceği üzerine pek çok argüman üretilen Ermeni Soykırımı yasa tasarısının gerçek metin değerinin anlaşılmasıyla boşa çıkabilir. Haber, *Sabah* gazetesinin Washington muhabiri Savaş Süzal'ın yüreklere su serpen kaleminden nakledilirse, bu yasa tasarısı aslında Amerikan yönetimi için hiçbir bağlayıcılığı olmayan bir karar tasarısı imiş! Yani "sözde Ermeni soykırımı yasa tasarısı onaylansa bile, Türkiye açısından korkulacak ya da endişe edilecek bir durum yok... karar tasarıları yasa tasarılarından farklı olarak Kongre'nin ikinci ayağı olan Senato'da ele alınmıyor, başkanların imza ve onaylarına gönderilmiyor." Tek bir soru. *Sabah* muhabiri tüm yazı boyunca belki kendisi açısından "aslında umumî duygu ve düşünceleri" sarfınazar etmemiş, Türkiye'nin tasarının kabulünden korku ve endişe ettiği sonucunu tekrarlamış, lâkin neden ve niçin korktuğunu ve endişendiğini beyan etmeyi değer bulmamış... (Süzal 2000: 22). Diğer taraftan ister yasa ister karar tasarısı olsun, <http://www.armenian-genocide.org/affirmation/affirmintro.html>. web sitesi sizin karşınıza, Amerika'da kaç eyalet meclisinde ya da belediye meclisinde *International Affirmation of Armenian Genocide* başlığı altında bu tasarının başka metin kurgularıyla tanındığına tanıklık edebilir. Bu site Washington merkezli *Armenian National Institute*/Ermeni Millî Enstitüsünündür ve "soykırımın" kimlerce tanındığını en kapsamlı, yani metin açıklarıyla gösteren tek sitedir. Yalnızca liste verilmemiştir. Bu siteye gezinti konuya ilgi duyanlara özellikle tavsiye edilir. "Soykırımın" tanınması faaliyetinin Fransız web sitelerinde duyurusu için aynı kaynaklı iki web adresine bakılabilir. Fransız Millî Meclisinden önce (Mayıs 1998 öncesi ve sonrası- aralarında Marsilya, Saint-Tropez, Cannes, Grenoble şehirlerinin bulunduğu 30'yakın şehir ve komün, ilk 7.05.1990'da Bagneux şehri) hangi belediyelerce ve yerel topluluklarca tanındığına dair *Comité de Défense de la Cause Arménienne Marseille-Provence* (CDCAPA, şube) kuruluşunun

<http://www.chez.com/cdcapa/histo.html> veya

<http://com24.armenweb.org/reconnais.htm> adreslerine,

tahminin ötesinde değildir. Senatonun gündemine 1998 Mayısından sonra yasa teklifleriyle alınması gayreti cemaat tarafından ciddi şekilde yürütülmüş ve nihayet 7 Kasım 2000 tarihinde Senato tarafınca oy birliğiyle kabul edilmiştir. Senato tarafından kabulü teklifin yasallaşması için yeterli değildir. Yukarıda ifade edilen *publiquement* (açıkça) ifadesi yasanın resmîyetinin olmadığına, yani *officiellement* (resmen) kabul edilmediğine parlamenter bir inisiyatif olduğuna işaret eder, (ki bu Fransız hükümetinin de açıklamasıdır) hükümeti daha çok "diplomatik kaygılardan, ekonomik menfaatlerden" kendini kurtarmadığı şeklinde yargılayan Fransız-Ermeni cemaatinin politik faaliyetinin esasta "halkını, vatandaşını/kendisini" temsil ettiğini düşündüğü (*publiquement* kelimesi kökünde halk/public, *publique* kelimesi saklıdır) Meclis ve Senato merkezinde yoğunlaşması yadırganmamalı. Meselâ, 25 Mart 1999 tarihinde Senatonun Başkanlık Divanı (Conférence des Présidents) tarafından gündeme alınması ve tartışılması yönünde onayından geçmeyen yasa teklifinin ardından cemaatin tepkisine iki örnek, biri basın açıklaması (26.04.1999) haber olarak verilebilir. <http://www.armen-info/gamkhorizon/index.html> 26.04.1999 ve 31.04.1999 tarihli haberler.

uluslar arası boyut içinse, <http://www.cdca.asso.fr/cdca.reconnaisances.html> bakılabilir.

Bu sitelerde, Oktay Ekşi'nin anlamlı ifadesiyle⁶ “Türkiye'nin çok da fazla önemsemeyebileceği Parlamentolardan sessiz sedasız” bir şekilde çıkartılan kararların bir dökümü verilmiştir (ABD eyaletleri dâhil). İşte bu parlamentolardan bazıları: Rus Duması (1994, 1995, Karar), Bulgaristan (1995, Parlamento beyanı), Yunanistan (1996, Karar), Belçika (1998, Karar), Kanada (Québec Millî Meclisi, 1980, Karar) Arjantin (Parlamento 1983, Karar, Senato, 1985), Uruguay (Meclis-Senato, 1985, Karar) ve CDCA bu ülke parlamentolarına “Kıbrıs” ve “Sürgündeki Kürt Parlamentosu”nu da dâhil etmektedir. Bu ise, Ermeni-Rum ve Ermeni-Kürt dayanışmasına yalnızca sıradan bir örnek... (<http://www.cdca.asso.fr/cdca.reconnaisances.htm>)

Ermeni “Soykırımı” ve Fransız-Ermeni Cemaati

Amerikan bağlamına bir parça aşına olan her okur için cevap bekleyen ilk sorulardan biri, neden Amerikan-Ermeni perspektifinin -yine İngiliz dilli web siteleri vasıtasıyla- ele alınmayıp, “soykırım” söylem analizinin neden Fransız ve Fransız dilli Ermeni web sitelerinin ana malzesine dayandırıldığı olacaktır. Bu esasta, dünya çapında hâkim kılınmak istenen sabit, içeriğinde nüanslara yer olmayan ortak, paylaşılan bir “soykırım” söyleminin, eski dünyayı; bir bakıma meselenin ortaya çıktığı mekândan okyanusa ve okyanus ötesine nasıl değişmeyecek göç ettiğini, doğduğu mekâna nasıl inceden incede yeniden geri döndürülmeye çaba harcandığını göstermek içindi. Ortak söylemin parçaları bu çalışmada izlenecektir. İşte Fransız-Ermeni “soykırım” söylemi, ortak söylemin eski dünyayı temsilen görünümünü sunmak üzere tercih edilmiştir. Tabii burada, Türk gazetelerinde, Amerikan bağlamında sıklıkla vurgulanan güçlü varlığı tasarı noktasında ispat edilen Ermeni lobisinin ve söyleminin bir analizinin yapılmamış olması, ortak söylem içinde ayrışabilir “soykırım” söylemine sahip bir Fransız-Ermeni entellektüel ve politik elitinin karakteristiği üzerine de temkinli kalem oynatmayı gerektirmiştir. Ayrışmanın olup olmadığını görmek, öncelikle bir büyük tehcir (metinlerde kullanılan terim *deportation*) “trajedisi” ve göç sonrası kendilerini hüsnükabul buyuran ülkelerde (Fransa veya Amerika) “Ermeni” kalarak Fransız (veya Amerikan) olmakla beraber köklerini asla unutmamak, ama bütünün ayrılmaz parçası olmak, kaynaşmak üzerine inşa edilen Ermeni kimliği hakkında neler söylenebilir sorusuna cevap aramayı gerektirmiştir.

Fransız web sitelerine nüfuz etmek ve ele alınan konu çerçevesinde sistematik bir elemeye ve tasnife gitmek zor olmadı. Kaynakları adlandırmak için Fransız web sitelerine dil temelinde kategorik yaklaşılmıştır. Zira Fransız Senatosunun veya Fransız Millî Meclisinin siteleri de Fransızdır, bu çalışmada sıkça kullanılan *Comité de Défense de la Cause Arménienne/CDCA* (Ermeni Davasını Savunma Komitesi) sitesi de Fransızdır. Fark ikincinin aynı zamanda Ermeniliği de temsil ediyor olmasıdır. Buna göre Fransa’da faaliyet gösteren Ermeni kuruluşlarının (politik-sivil ve basın-yayın.) internetteki siteleri Fransız-Ermeni nitelemesiyle diğerlerinden ayrılmıştır. Kanada Ermenilerinin siteleri de üç dilliliği içinde Québec (Montréal) merkezli Ermeni nüfusuyla Fransız-Ermeni kategorisine dâhil edilmiştir.

⁶ Bkz. <http://hurweb01.hurriyet.com.tr/hur/turk/00/03/23/yazarlar/01/yaz.htm>

Bu inceleme, büyük ölçüde homojen bir Fransız-Ermeni cemaatinin olup olmadığı sorgulanmaksızın (Ermeniliği temsilen ana dili bilir ve kullanır olma, din, diğer sosyolojik kriterler), 350.000-400.000 arasında değişen rakamlarla belirtilen nüfusuyla cemaati,⁷ başta "soykırım" ve etrafında şekillenen problemlerde bilinçlendirerek faaliyete sevkeden ve bu noktada temsil eden politik grupların, haber merkezlerinin web sitelerinde yayınladığı her türden bilgi-veri içeren metinlerini kaynak malzeme kabul etmektedir. Türkiye açısından "soykırım" protestolarında resmî muhatap olan Fransız hükümetlerinin cemaatle ilişkilerini, yasa teklifleriyle ilgili Meclis ve Senato içi tartışmaların görünümünü sunmak, hükûmete cemaat tarafından empoze edilmeye çalışılan öznel "soykırım" söyleminin hükûmetçe ne ölçüde benimsendiğini bir bakıma "oyunun kurallarının" nasıl şekillendiğini kısmen de olsa göstermek içinse, diğer kaynak malzeme kullanılmıştır. Bu malzeme Fransız-Ermeni cemaatinin faaliyet ekseninde yerini alan ve "soykırım" yasa teklifi ile ilgili ilk elden bilgi için Millet Meclisi'nin ve Senato'nun sitelerindeki dokümanları, ayrıca 1998 öncesi ve sonrası yasa teklifi karşısında hükûmet tepkilerini ve yaklaşımlarını sergilemesi açısından Fransız Dışişleri Bakanlığının sitesinin, yalnızca basın bildirimleri, açıklamaları (*communiqué de presse* ve *point de presse*) ve bazı resmî metinleri içine almaktadır.

Fransız-Ermeni Cemaati, Nasıl Bir Cemaat?

Bu alt başlık altında cemaatin, kimlik, millî kimlik, Ermenilik veya "ben Fransız vatandaşı Ermeni'yim" şekliyle dile getirilen kendisini "öteki"den ayıran farklılıklar üzerine uzun uzadıya bilgi verilmesi tercih edilmemiştir. Bunun yerine, meselenin cemaate mensup bir araştırmacı olan Anahide Ter Minassian tarafından, ait olduğu kimliğin günümüz Fransa'sındaki görünümünü nasıl ele aldığına dikkat çekilmiştir. Bu bir bakıma aktarmadan öteye geçmeyecektir. Yine de farklı okumalar sonunda karşılaştırma imkânı vermesi açısından özellikle cemaatin içinden, "ötekinin" hâkim kıldığı yapıda, hâlde "bizi"temsil eden ya da etmesi gerekli "öteki"den ayırıcı kimlik özelliklerinin devamlılığının nasıl sağlanacağı meselesinde karşı karşıya kalınan çok yönlü problemler üzerine iç bakışın okura sunması aktarmanın değerini belirleyebilir.

Fransa'nın en yüksek göç aldığı yıllar 20'li ve 30'lu yıllardır.⁸ Fransa,

⁷ Dünyadaki Ermeni nüfusu 6.5 milyona yakındır. Bu nüfusun 5 milyonu eski Sovyetler Birliği'nde; 3.5 milyonu Ermenistan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Fransa'nın da dâhil olduğu diaspora Ermenilerinin nüfusu 1.5 milyondur. Diğer güçlü A.B.D. Ermenilerinin sayısı ise 800.000'dir. Bunun için bkz. <http://www.colisee.org/armeniearti.htm>

⁸ <http://reynier.com/Anthro/Interethnique/immigration.html> adresli "Fransa'da Göçün Tarihi/Histoire de l'immigration en France" başlıklı bir yazıda, II. Dünya Savaşı öncesi göç tipolojisinin özelliklerini sıralarken, Fransa'nın güney-doğusunda özellikle 20'li yıllardan sonra yoğunlaşan Ermeni göçüne din bahsinde atıfla yer verilir. Bu dönem işçi göçmenlerin ağırlıklı olarak Katolikliğe mensup olmalarına dikkati çekilir. Katolik göçmenlerin (Polonyalılara vurguyla) olduğu kadar aynı dönemde Orta Avrupa'dan Yahudilerin de Ortodoks Ermenilerle beraber cemaat yapısı içinde dine bağlılıkları itibara alınmaktadır. Yazara göre 70'li yıllara kadar Fransa, yabancı varlığını entegrasyon ve asimilasyon siyaseti uygulayarak görünmez kılmak istemiştir. 1980'lerde, Fransa'da ortak ve hâkim olan görüş göçmen-göç olgusunun II. Dünya Savaşı öncesi ile karşılaştırıldığında, tamamen yeni bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Savaş öncesi Fransası, ülke içinde dağılmış bulunan ve büyük ölçüde bekâr işçi göçmenlerini asimile edebilirken - bir diğer farklılık ise, göçmenlerin Avrupa kökenli olması (yani İtalyan, Belçika-Wallon, Polonya v.s.) 80'li yıllarda kesif bir Afrikalı Müslüman göçmen kitlesi

Ermenilere I. Dünya Savaşını, özellikle 1915 sonrasını izleyen yıllarda “hüsnükabul” buyuran ülkelerin başında gelecektir. Ermeni tarihçi Anahide Ter Minassian’ın “Fransa’da Ermeniler /Les Arméniens en France”⁹ başlıklı çalışmasında cemaatin diasporadaki oluşumunu 1915 tarihine bağlı olarak esas göçün yaşandığı 1922 kronolojik ekseninde ele alır. Fransız-Ermeni cemaatinin nüfusu genellikle kabul edildiği üzere 350.000’dir.¹⁰ (%0.5) Paris’te, Marsilya’da ve Lyon’da gerçekleştirilen nikâhların %80’i karmadır, yani cemaatin ezici çoğunluğu Fransız vatandaşıdır. Makalenin hemen başında yer alan bu istatistiğe Ter Minassian özellikle vurgu yapmakta, zira oranının neyi ifade ettiği bir yana Ermenilerin kolektif kimliklerini öne çıkarma noktasında problemlerinin olduğunu ima etmektedir. Yine sayılarla devam edilirse, 1914’te Fransa’daki Ermeni cemaatinin nüfusu ise 4000 ile sınırlıdır. Paris’teki Ermeni kolonisi ise 1500 nüfusludur. Paris Ermenilerinin 1902’de inşa ettikleri ve Bakülü bir petrol zengininin finanse ettiği bir kiliseleri vardır. Rus ihtilalinden kaçan Moskova, Bakü ve Tiflis Ermeni burjuvazisi de Paris’teki bu koloniyeye dâhil olmuştur.¹¹

1922 yılı Türkiye Ermenilerinin kolektif “büyük göç” tarihinin başlangıcıdır. Bu

dolayısıyla onlarla beraber taşınan kültürel ve dinî farklılıklarla yüzleşmiştir. Hükümet göçmenlerin geçici iskânını umarken, ikinci ve üçüncü nesillerle ortaya çıkan problemlere çözüm arar duruma gelmiştir. Bu durum II. Dünya Savaşı sonuna kadar Ermeni cemaati için de söz konusudur. Yazar diğer yandan üçüncü nesil yabancı göçmenlerin nüfus içindeki konumlarının nasıl belirleneceği, sosyal bilimlerin bu belirlemedeki rolünü de Fransız göç siyasetlerinin çok kültürlülüğe açık kapı bırakıp bırakmadığı sorusu etrafında ele aldıklarına dikkat çekmektedir. Bu soru diğer taraftan yabancı düşmanlığı, ırkçılık, yabancıya yönelik sabit peşin hüküm ve imajların, etnik aşağılamaların, toplumsal katmanların kurdukları interetnik ilişkilerde nasıl bertaraf edileceği ile de ilgilidir.

⁹ Makalenin tam künyesi: Anahide Ter Minassian, “Les Arméniens en France” *Les Dossiers d’Archéologie*, numéro 177, Décembre 1992, pp. 132-135. Makaleyi internet üzerinden ulaşmak isteyenler içinse <http://starblvd.net/meet/acam> (ana site adresinden) ya da <http://starblvd.net/cgi-bin/bbsmsg?acam&tr=6.1> Ile-de-France bölgesi içinde Marne ırmağının sol yakasında Paris’in doğusunda kalan Marne-la-Vallée şehri Ermenilerin kurduğu *Association Culturelle Arménienne de Marne-la-Vallée(ACAM)/Marne-la-Vallée Ermeni Kültür Derneği*’ne ait. Site *Le Forum de l’ACAM* adıyla Fransız Ermenileri ağırlıklı olmakla beraber, diasporadan da bilgi alışverişi yapmak isteyenlere hizmet vermektedir. İlgili her türlü mesaj iletmek üzere üyelik kaydı şarttır. Mesajlar, duyurular, tebrikler, kayıp eşya/kişi, yardım ihtiyacı ve talebi, Bilgi arama-sorma-cevaplama, temas kurma ortamının yaratılması ile ilgili olabilir

¹⁰ Fransa’daki Ermeni cemaatin nüfusu sıklıkla takribi olarak verilmektedir. Bunu doğrulatan bilgi ise AFP kaynaklı ve <http://www.armen-info.com/gamkhorizon/index.htm> , 30.05.1998 tarihli “la communauté arménienne en France, la plus nombreuse en France” başlıklı bir haberde yer almaktadır. Site yazarı Ermeni Diasporasını Araştırmalar Merkezi(CRDA) verisine dayanarak cemaatin nüfunu 400.000’den fazla olduğunu kaydetmektedir.

¹¹ Fransız-Ermeni ilişkilerini, bu noktada Fransa’daki ferdî Ermeni varlığını Haçlı seferlerine ve Kilikya “Ermeni” prensliğine kadar götürürken Ter Minassian zikretmeye de Fransa’nın Ermenilere ilgisi “şarkiyatçı” siyasetinin uzantısı olarak görülebilir. Bu ilgi Şark Dilleri Mektebi’nde (Ecole des Langues Orientales) 1810 yılında modern armenolojinin temellerinin atıldığı Ermeni kürsüsü ile başlatılabilir... Bu kürsüyle beraber milliyetçilikler çağı 19. yy. Osmanlı “despotizminden” ve Rus “otokrasiden” ve İran’dan kaçan Ermenilerin Osmanlı’nın Jön Türklerinin yaratmak peşine düştüğü “dünya” ile onların içinde ama büyük ölçüde çatışan *Jeunes Arméniens/* Genç Ermeniler devrinin başlangıcı sayılabilir mi? Öyle ki aynı yüzyılda Fransız entellektüelleri ile etkileşen kimi Ermeni edebiyatçı, şair ve ressam, müzisyen *armenophile/Ermenisever* hareketin aktörleri olmuştur. Şüphesiz bu hareket Fransa ve Batı kamuoyunda ihtilâlcî partilerin; Hinçak ve Taşnakların “Ermeni davası” için mücadelesi ile birleşmiştir. Hürriyet sembolü Fransa’da 1855-1918 arasında 31 Ermenice süreli yayın çıkar. Ermeni ihtilâlcî basını ise daha uzun solukludur (*Armenia/Marsilya, Hinçak ve Pro Armenia/Paris*). (<http://starblvd.net/cgi-bin/bbsmsg?acam&tr=6.1>)

kitleye 1915 sonrası "vatansız" kalan mülteciler ve Orta Doğu'daki çalkantılar yanında Sovyet Ermenistanının kurulmasıyla beraber ayrılanlar dâhildir. Bu göç, "tehcir" psikolojisini büyük ölçüde yansıtan bir ifadeyle Minassian'a göre, Müttetiklerce terk edilen Ermeniler için siyasî ve cebrî olmuştur. Milletler Cemiyeti Mülteciler Başkomiserliği "onları" bir "Nansen¹² maddesi" altında değerlendirmiş ve savaşın kayıplarını telafi etmek üzere işgücü peşindeki ülkelere yerleştirmiştir... Lozan Anlaşması ile ivme kazanan Ermeni göçü, "sağ kalan" Ermenilerin yoğun olarak bulunduğu Fransa'nın mandaterliğindeki Suriye ve Lübnan'dan Marsilya'ya gemilerle gelmişlerdir. Ter Minassian bu dönem için Fransa'nın ciddî bir göç siyasetinin olmadığını dikkate çekmekte, Ermenilerin Fransız iş verenlerin elinde korunmasız kaldığına işaret etmektedir. Ermeniler ister siyasî mülteci olsunlar, ister işçi ithal unsur muamelesine maruz kalmışlardır. Bu cümlelerle çizilen Ermeni göçmen unsurun yüzyıl çeyreğindeki durumu, hiç de Fransız resmî söyleminde bu döneme atıfla kucak açan, himaye eden ve koruyan, "vatan" olarak benimsenen ülke karakteri ile bir ölçüde tezattır. Evet 85 yıl sonra Fransa, hükümetlerin resmî söyleminde "soykırımdan" "sağ kalanlar", "kurbanlar" ve onların yakınları olan ve hatırasını taşıyan "Ermeni kökenli yurttaşlarını" ya da "Ermeni kökenli cemaatini"¹³ "*partie integrante*"/tümleyici parçaya dönüştürmüştür. Yani himayenin bir bedeli vardır Minassian için... Marsilya'da Ermeniler Saint-Charles, Saint-Antoine, Saint-Loup, Saint-Louis kasabalarına yerleşerek yağ, sabun, şeker fabrikalarında, doklarda çalışmaya başladılar. Toprağa bağlı Ermeniler ise, Beaumont ve Saint-Julien komünlerinde yerleştiler. Akdeniz ve Rhodes bölgesi ekseninde maden ocaklarının, şantiyelerin, fabrikaların etrafında Gardanne, La Ciotat, La Seyne, Nice, Valence, Romans, Vienne, Lancey, Grenoble, Lyon, Decines, Pont-de-Cherny, Saint-Chamond, Saint-Etienne, Creusot, Decazeville, Toulouse ve Bordeaux'da küçük cemaatler ortaya çıktı (Bölgesel sınırlar esas alınır, Provence-Alpes, Cote d'Azur, Rhone-Alpes). Diğer yandan, Savaş öncesi Fransası 1922-1936 arasında Ermenilerin

¹² Arktika'nın Norveçli kâşifi Nansen (Fridtjof, 1861-1930) Milletler Cemiyeti'nin bünyesinde insanî kuruluşlarda özellikle mülteciler yararına görev almış bir şahsiyettir (Larousse 1987: 1431).

¹³ Tırnakla alıntılanan *victimés*/kurbanlar ve *rescapés*/sağ kalanlar ki bu ikisi dönüşümlü olarak "soykırım" ve "katliamlar" kelimesiyle yan yana kullanılır; ve (*nos/bizim*) *compatriotes d'origine arménienne*/ Ermeni kökenli yurttaşlar(ımız) ve ibareleri "soykırım" yıl dönümlerindeki basın bildirimlerinde ya da Meclis'te bunun etrafında hükümetin, sorulara karşı verdikleri açıklama metinlerinde sıkça geçen, vurgulu tekrarlanan ibarelerdir. Bu alıntıyı Dışişleri Bakanı Hubert Védrine'in resmî gazetede yayınlanan 13.10.1997 tarihli Meclis açıklamasından, özellikle nüfusla ilgili şu bilgi notunun belirtmek üzere seçtim: "1915 ve 1916 arasında Ermeni nüfusunun (*population arménienne*) büyük kısmının yok edildiği (*exterminée*) ortaya kondu. Kimse bunu inkâr etmeyecektir. Fransa bu katliamlardan kaçan pek çok Ermeni'yi kabul etmiştir; Marsilya 1924-1927 arasında 87.000 Ermeni'yi kabul etti, başka binlercesi dolaylı yollardan Fransa'ya geldiler".

coğrafi hareketliliğine sahne olmuştur. Daha iyi çalışma şartları 1926'dan itibaren Ermenileri Paris bölgesine (idarî taksimde Ile de France bölgesi) çekmiştir. 60.000 olan Fransız-Ermeni nüfusunun yarısı bu tarihten itibaren Paris'tedir. Alfortville, Issy-les-Moulineaux, Arnouville komünlerinde tam anlamıyla "Ermeni köyleri" kurarlar. İki savaş arası dönemde Ermeniliğin karakteristikleri kapalı cemaat yapısına işaret eder, öyle ki sosyal ve kültürel homojenlik iç evlilikle korunmaya çalışılmıştır. Bu ilk ve ikinci nesil için cemaat çekirdeğini kuvvetlendiren geleneklerin sürdürülmesi, esasta "soykırımla" parçalanmış aileler ve "içine kapanan" bu "görünmeyen yabancılar" için toplumsal normdur. Peki, bu görünmeyen yabancılar ne zaman görünür olmaya başladılar? 1946 yılından itibaren hükümetçe teşvik edilen Fransız tâbiyetine geçiş (naturalisation) Ermenilerin Fransız toplumuna entegrasyonunu da hızlandırmıştır. 70'li yıllarda Ermeni cemaati üyeleri, artık yalnızca işçi, teknisyen, tüccar ya da girişimci değil, serbest mesleklerde de , avukat, doktor, mimar olarak sivrilmişlerdir. Ter Minassian'dan Ermenilerin "Ermeniliği" üzerine düşündürücü bir hüküm, ilerleyen satırlarda ele alınacak cemaatin "soykırım"merkezli faaliyet gösteren ve siyasî partiler etrafında örgütlenme dinamiklerine ışık tutması açısından dikkate değerdir. Ter Minassian'ın makalesi içinde, yalnızca bir kez (1915'e atıfla) kullanılan "kökünden koparılan (déracinés)" sıfatıyla nitelenen Ermenilerin kimlik bilincinin 90'lı yıllarda hâlâ ve daha vurgulu olarak sorgulanır olması, esasta yalnızca "soykırıma" bağlı ortak bilincin varlığının dışında cemaat üyelerini bir arada tutan diğer kimlik bileşenlerinin zayıfladığı fikrini desteklemektedir. "Soykırım" merkezli siyasî söylem inşası, meselâ tek başına Ermeni Davasını Savunma Komitesi'nin/Comité de Défense de la Cause Arménienne ve 24 Nisan Komitesi'nin/Comité du 24 Avril kaynak metinleri dikkate alındığında, bana kalırsa bu sorgulama boyutunun sorgulanmayan tarafına, yani "soykırım" bilincine açıkça işaret etmektedir. Ter Minassian'dan:

*Kök salmış, bütünleşmiş, Fransızlaşan, asimilasyon ile Ermenistan'dan, Türkiye'den, Lübnan'dan, İran'dan son gelenlere bağlı olarak "yeniden Ermenileştirme" arasında yarı yolda (duran) Fransa Ermenileri - heterojen grupları kavrayan bir terimdir - kültürel bir kimliği muhafaza ettiler. Fakat Ermeni kimliği artık bir miras değildir. (Kimlik) Modernitenin çeşitli gereklerinin gelenek parçaları - dil, din, yazı, iş ideolojisi, aile, mutfak, müzik - ve soykırım kırılması ve göçebelik üzerine (yapılan) hafıza mesaisiyle birleştiği bir yeniden yapılanmadır."*¹⁴

Bir başka araştırma metninden derlenen şu çarpıcı sayısal veriler ve ardından getirilen yorumlar, Ter Minassian'a atıfla Fransa'da Ermeni kimliğinin hayatiyetine olduğu kadar, cemaatin yapısına ve diasporanın entellektüellerinin bu yapının

¹⁴ Alıntının asıl metni ise; "Enracinés, intégrés, francisés, à mi-chemin entre l'assimilation et la "rearméniation" due aux derniers venus d'Arménie, de Turquie, du Liban, d'Iran, les Arméniens de France-un terme qui enlève des groupes hétérogènes-ont conservé une identité culturelle. Mais l'identité arménienne n'est plus un héritage. C'est une reconstruction où les exigences variées de la modernité se combinent à des fragments de tradition-langue, religion, écriture, idéologie du travail, famille, cuisine, musique- et au travail de la mémoire sur la fracture du génocide et sur l'errance". Yukarıdaki çeviri metinde göçebelik kelimesiyle karşılanan errance kelimesi üzerinde tereddüt edilmiş ve yazarın ima yoluyla Ermeniliğin diasporik karakterine atıfta bulunduğu anlamı çıkarılmıştır. Kelime errer (amaçsız, oraya buraya gitmek, dolaşmak) mastarından türeyen isimdir. Şüphesiz göçebelik, nüanslarıyla göçerlik terimi "tarihi" vatandan kopma, ayrılma ve dünyaya dağılma, yalnızca "soykırımla" sebeplendirilen göçü değil, Ermeni tarihi bütünlüğünde de ele alınmalı. Bunun için bkz Uras (1987).

yeniden nasıl yapılandırılacağı sürecinde ortaya çıkan meseleler üzerine içe bakış ve sorgulama mesaisine bir kez daha vurgu yapmaktadır. İçe bakış, "soykırım" bağlamından kopuk değildir. Yalnızca bir kez geçen "karşılaştığımız pek çok dernek yöneticisinin aynı endişeyi belirttiği..." cümlesine bakarak bir saha çalışması olduğu anlaşılan *Comité de liaison pour la Solidarité avec l'Europe de l'Est-Colisee*/Doğu Avrupa ile Dayanışma için İrtibat Komitesi tarafından gerçekleştirilen bir araştırmanın muhtemelen yalnızca bir parçasını oluşturan "les Associations Arméniennes" başlıklı 5 sayfalık metin, Fransa'daki Ermeni dernek ve kuruluşlarının sıkıştırılmış bilgi ve yorumlarla cemaatin günümüzdeki görünümünü ve dayandığı kuruluş ağının tipolojisini büyük ölçüde gözler önüne sermektedir (<http://colisee.org/armenicarti.htm>).

Bu metinde *Colisee*'nin yaptığı genel bir değerlendirme de yer almaktadır. Bu değerlendirmede, cemaat artık entegre olmuş olmanın nimetlerini, kazanımlarını sorgular bir yaklaşımla entegrasyonu mümkün kılan "akültürasyondan kendilerini kurtaracak yeni bir soluk arayışındadır". Yine araştırma, cemaat kuruluşlarından temsilcilerin tartışmalarına dayanarak "Ermeniler, kendileri tarafından anlamlı bir şekilde kullanılan "beyaz katliamdan, saf ve basit asimilasyon tehdidi" karşısında Ermeniliği nasıl sürdürmek ve muhafaza etmek" sorusuna cevap ve çözümlerin aciliyetini vurgular.

Kimliğin bilincinde olup da yaşayamamaktan yakınan genç Ermenilerin başka genç Ermenilerle yakınlaşma ve temas kurma çabasını dile getiren Fred'in Nov/28/1999 tarihli "*Identité arménienne?*/Ermeni kimliği?" başlığını taşıyan mesajı *Colisee*'nin bu değerlendirmesini 3. nesilden bir temsilciyle örneklendirmesi bakımından kuvvetlendiricidir. Fred, Fransa'daki cemaatten bir gencin tanıdığını ifade ettiği LA California Ermenilerini örnek göstererek Fransa'daki kendi yaştaşlarının birbirinden kültürel uzaklığına dikkat çeker. Bu kısa mesaj yine <http://starblvd.net/meet/acam> adresinden bulunabilir.

Fred'in deyimiyile Kimliği yaşamak veya yaşamamak olgusunun somut göstergeleri var mı? Fransa'da yaşayan Ermenilerden yalnızca 15-20.000'i gündelik yaşantılarında Ermeni kökenlilik ve Ermenistan ile bir bağ kurmaktadır. 5-10.000 Ermeni, Ermeni gazelerinden Ermenistan, Karabağ ve diaspora aktüalitesine aşınadır. Ermeniceyi hem konuşan, hem okuyan, hem de yazarların sayısı son derece azdır. Kuruluş yöneticilerinin ifadesine göre ana dilde eğitim ise, kaygı verici seviyededir. Öyle ki pek çok aile (Ter Minassian'dan karma evliliklerin oranına tekrar bakılabilir) çocuklarını Ermeni okullarına göndermekten kaçınmaktadır. Haftalık ve günlük okullar dâhil, toplam öğrenci sayısı 2.000 ile sınırlıdır. Hemen bu verilerin şüphesiz daha ayrıntılı olanlarına ulaşmak isteyen bir Fransız öğretmenin ACAM sitesine gönderdiği mesajına göz atmak yerinde olur (<http://starblvd.net/meet/acam>).

Cemaat hakkında ya da bazı cepheleriyle Fransa'daki durumunu merak edenlerin grubunda bilgi talep eden/veren türden şu mesaj da bu açıdan önemlidir: Bu mesaj Fransız eğitim sisteminin frankofon olmayan göçmen unsurun okullaştırılan çocuklarına yönelik dil siyaseti hakkında bibliyografik arama yapan Paris III'te *diller ve kültürler didaktolojisi* üzerine lisans üstü çalışan öğrenci Lauren Puren tarafından Dec/5/1999 tarihinde "*La langue arménienne dans les écoles*

françaises?/Fransız Okullarında Ermeni dili?” başlığı ile gönderilmiştir. Aynı zamanda bir öğretmen olan Puren’in mesajında sorduğu sorularla salt inceleme ve zamanlaşma kaygısıyla hareket ettiği bir sabitse de, Fransız eğitim siyasetleri ve özellikle Jules Ferry¹⁵ ve sonrası ekseninde belirlediği çalışmasının ip uçlarını verdiği kısa açıklama, günümüz Fransasındaki iki dilli göçmen çocukların kültürel ve sosyal entegrasyonu açısından hâldeki ve muhtemel eğitim-öğretim problemleriyle ilgisine ve ilgiyi alternatif çözüme ulaştırmada bilince dönüştüren araştırmacı Fransız eğitimcilerine işaret etmekte bir ölçüde... Puren verilerini cemaatin içinden daha sağlıklı ulaşabileceği kanısını muhtemelen taşımaktadır.¹⁶

Okurların hiç de yabancı olmadığı tahminden uzak tutulmayan Taşnak, Hınçak ve Ramgavar partilerinin ve bu siyasî örgütlerin yan kuruluşlarının da tanıtıldığı *Colisee* incelemesinin detaylarına girmek belki gerekli idi. Bunun yerine, bu makalede nüfuz edilen site kaynak-metinlerinde sorgulanan “soykırım” siyasî söyleminin esasta temelini oluşturan tarafın “metinsel gerçekliklerine” dair tespitleri ile “soykırım” sözdizini etrafından kurgulanan bu gerçekliklerin ne şekilde Fransız hükümetlerinin resmî söylemine hâkim olduğunu görebilmek hedeflendi ve bu yüzden Ermenilerce olmuş olduğuna sonsuz inançla sahiplenilen “soykırımın” sanal düzlemde nasıl istismar edildiği, belki de kendini tekrarlayan herşey gibi anlam boyutunda tükenmekte olduğu görüşünün cemaatin kimi entellektüellerinin şüphesiz bağlamsal farklılıklara sahip yorumlarıyla desteklenmesi tercih edildi.

Diaspora’daki hayatın başından itibaren ister Taşnak, ister Hınçak veya Ramgavar çizgisinde olsun politik örgütler, sosyal yaşamın düzenlenmesi projesine katılmışlardır. Bu örgütler 1. ve 2. nesilden azımsanmayacak bir kısmı harekete geçirseler de zihniyetlerin evrimini hesaba katamamışlardır. Martine Hovanessian’a göre, akültürasyonu reddetme zorlamasıyla hareket eden bu kuruluşlar geçmişten devralınan bir kültürü devam ettirmekte, “kalıp ve donmuş” ifadeler kullanmaktadırlar. Bu kültür “soykırımın” tanınmasıyla ilintili bir semboller topluluğuna indirgenmiştir. Hâlbuki diaspora bağlamı geleneği ve yaşanan ülkenin kazandırdığı referansları bir arada tutan canlı bir kültürün inşasını zorlamaktadır. Eski örgütlerin 3. nesil gençleri toplamaktaki aktüel zorlukları bu zihniyet evriminin yaşanmamasına bağlıdır. Bu ise, daha can alıcı bir meselenin, nöbet değişiminin yaşanıp yaşanmayacağına bağlıdır. Peki, anlam boyutunda tüketilecek “soykırım” söylemi ve tanınması faaliyeti nöbet değişiminin neresinde yerini korumaya devam edecektir?

ACAM sitesine girilerek ulaşılabilen aşağıda anlatılacak örnek, bu soruya kısmen cevap niteliktedir. Örnek, anlamı Ermeni tarafınca tartışmasız ve dokunulmaz olan “soykırım”ın tanıtılmasındaki militan bilincin, var olan

¹⁵ J.Ferry (1832-93), avukat ve Fransız devlet adamıdır. “Fransızlık ve Fransa’nın “medenileştirici” karakterinin mühim emperyal temsilcilerinden olması yanında, esasta Eğitim Bakanlığı döneminde (1879-83) çıkardığı gelecek eğitim siyasetlerini belirleyen eğitim yasasıyla anılmaktadır (Larousse 1987: 1216-1217)

¹⁶ Diaspora cemaatleri ve entellektüelleri ve bu seviyede Fransız-Ermeni entellektüel araştırmacılarının cemaat incelemelerinden iki örnek; bu eserler *Colisee*’nin araştırmasında kullandığı bibliyografyasından. Martine Hovanessian, *Le lien communautaire, 3 générations d’Arméniens*, Armand Colin, Paris, 1992 ve Anahide Ter Minassian, “Les Arméniens de Paris depuis 1945”, *Le Paris des Etrangers*, Publications de la Sorbonne, Paris, 1994.

sempatizanalarda daha da duyarlı kılmak amacıyla canlı olarak devam ettirildiğini açıkça göstermesi bakımından manidardır. Burada, "soykırım" söyleminin kim ve hangi taraf için "tükenmiş" niteliği taşıdığı malûm, fakat karşı-anlamlar üretmek yine de şarttır. Zira sanal düzlemde bu söylem devam ediyor. İşte sanal düzlemde gerçeklik ve karşı gerçeklik boyutundan bir kesit. Aşağıda ayrıntılarına girilecek bu sitede yer alan bilgilere bağlı olarak Fransa'daki Türk cemaatinin Türkiye yanlısı bir kamuoyu yaratmak üzere faaliyeti sorgulanmış ve internetteki iz düşümü örneklendirilmiştir.

ACAM sitesinde, Türkiye'yi gezip gördükten sonra hayran kalan ve Fransa'da bir Türk bayanla evlenen Reynald Beaufort'un eşiyle beraber tasarladığı Türkiye'nin tanıtımını amaçlayan kişisel web sitelerine yönelik olarak, Ermenileri sitenin sansürlenmesi için –tabi önce böyle bir sitenin varlığı haberdar ediliyor - harekete geçiren "soykırımın" reddinden dem vuran Philippe'in Bianca ile 25 Nisan, 3 Mayıs (Bianca) ve 23 Mayıs (Philippe) mesaj alış verişini buluyoruz. Mesajlarda, Beaufort'un adı Philippe tarafından Robert olarak yanlış veriliyor. *Turcophobe* (Türk düşmanı) Fransız Ermenileri temsilen tüm Ermenileri harekete geçirmeye çalışan Philippe 23 Mayıs tarihli mesajında, Beaufortların <http://www.rbeaufor.multimania.com> adresli sitelerinin, "soykırım"ı reddettikleri için Yahoo-France tarafından sansürlendiğini "belki benim veya bu mesajı okuyanların baskılarıyla" diyerek haber veriyor. Aslında sitenin kapatılması söz konusu değil, yalnızca Yahoo-france motorundan girenler için engellenmiştir. Multimania sitesinde sansürlenmesi çabası sonuçsuz kalmıştır. Siz <http://www.multimania.fr> ana sitesinden "turizm ve geziler" kısmına girerek "dünya ülkeleri" sayfasından *turquie* anahtar kelimesiyle Beaufortların <http://rbeaufor.multimania.com> kişisel sayfasına ulaşabilirsiniz. Site sahibi "bir Türkiye âşığı" ve meseleyi şüphesiz "soykırım" zaviyesinden kesinlikle değerlendirmemekte ısrarlı bir yaklaşımla, Fransız kamuoyunun bir grup Ermeninin propadagasına nasıl teslim olabildiğini sorgulamaktadır. Yahoo sansürü hakkında "en savoir plus/daha fazla bilgi" uyarısına tıkladığımızda Beaufort'un şüphesiz "tarafı" görüşünü ve tepkisini okuyabilirsiniz. Siteyi 10.01.1999 tarihinden itibaren 28.264 kişi ziyaret etmiştir. Bu kapsamlı ve renkli siteyi gezmenizi öneririm. Peki bu mesajların "mesajı" var mı? Sanal dünyada "soykırım" propagandası karşısında bırakınız, Türkiye'nin yabancı dilde karşı söylem oluşturma aşamasını Türklere ve Türkiye'ye yönelik potansiyel sempati kanallarının tespiti ve desteklenmesi bir yana hâlihazırda bir Fransız *turcophile*(Türksever) grubun ferdi faaliyetlerini temsilen basit bir örnekle bile önündeki zorlukları göstermektedir. O kadar ki Philippe ilk mesajında Beaufort'un site adresini verirken, "bir Ermeni "soykırım" karşıtı internete kasıp kavuruyor" cümlesiyle nitelemekten geri durmuyor.

Kişisel veya tek bir kurum merkezli gayretlerin olmadığı gibi katı bir hüküm söz konusu olmamakla beraber, burada "kuvvetlerin toplanması/temerküzü" hadisesini gerçekleştirmek esastır. Fransa'daki Türk Cemaati karşı faaliyeti ve bu çerçevede esasta Fransız yurttaşlarını karşı bilgilendirme görevini üstlenebiliyor mu? Bu noktada tabi ki şu mühim soru sorulmalıdır: Fransa'daki Türk entelektüel grupları ne ölçüde birbiriyle bu ve benzeri meselelerde kendiliğinden, ideolojik kalıplardan bağımsız bir araya gelebilme yetisine sahiptir? Msl. Fransız Türk cemaatinin, 2

Ekim 2000 tarihinden itibaren *Ermeni Davasını Savunma Komitesi* (CDCA) başta olmak üzere diğer Ermeni kuruluşlarının bir araya gelmesiyle Senato önünde (Palais de Luxembourg) “soykırım” yasa teklifinin yıl sonundan önce görüşülmesi için destek imza toplamak üzere açtıkları masa (stand) etrafında gelişen genel propagandanın bir uzantısı olan bu türden bir faaliyet karşısında (<http://www.chez.com/cdcapa/actu.html>) her hangi bir girişimi olmuş mudur? Belki oldu. Siz bu soruyu “olmalı mıdır?” şeklinde yeniden düşününüz ve cevabını veriniz. Benim cevabım, belki halka açık bir protesto olmayıp - Türk Dışişlerinin malûm resmî protestolarını veya TBMM’nin son derece düşündürücü 8 Kasım öncesi Senato seviyesinde “ziyaret” dahi olamayan teşebbüsünü bu çerçevede hiç saymadığımdan- Türk cemaatinin 2 Ekim-7 Kasım arasında Millet Meclisi ve Senato ya da bu iki yasama organında yer alan politik gruplar nezdindeki tavır alış ve faaliyetine – alın size bir soru daha; Türk lobisi var mı?- dikkati çekmek gerekse, yalnızca bu bir tek örnek için değil; “olmalı” yönünde.

Yine “soykırım” öznel söyleminin farkında ve hassas olmak bir yana gerçekliği taraf olarak kabul edildiği takdirde, meselâ Türk Büyükelçiliği’nin Fransa’daki Türk kültür dernekleriyle olduğu kadar, Fransız entellektüel ve akademik çevresiyle iş birliği hâlinde tertiplemediği bir toplantısı veya buna benzer bir girişimi oldu mu? Bu araştırma sırasında Washington Türk Büyükelçiliği dışında, Paris Türk Büyükelçiliğinin bir web sitesi var mı sorusu başlangıçta hiç aklıma gelmemişti. Büyükelçilik beni şaşırtmadı da. Paris Türk Büyükelçiliği internet yoluyla hizmetlerini, diğer büyük merkezlerdeki Türkiye temsilciliklerinin aksine olarak Başkonsolosluk marifetiyle veriyor. Bu sitede ise, Ermeni konusu Türk Dışişleri Bakanlığı sitesinde yer alan "Ermeni İddiaları: 10 Soru 10 Cevap" sayfasının aynı (<http://home.worldnet.fr/~tparbsk/home2.htm>).

Diğer yandan nüfusu 350.000’i bulan Fransa’daki Türkler son derece heyecan verici ve güven telkin edici faaliyetlerden geri durmamaktadır. Benim yukarıda kısaca atıfta bulunduğum R. Beaufort’un adresinden ulaştığım iki Türk sitesi “Ermeni meselesine” duyarlılık noktasında ferdî olmakla beraber umut verici örnekler oluşturmaktadır. Beaufort’un kardeş siteleri de olan bu siteler “Fransız-Türk” dayanışmasını, yalnızca bu meselede değil, sosyal ve kültürel alanda da sergiler niteliktedir. Bu sitelerden ilki, <http://ataturquie.asso.fr>’dir. Sosyo-kültürel bir dernek olan A TA TURQUIE (Bütün olarak okunduğunda kelime içinde Atatürk(i)-Turquie metaforunu görmek çarpıcı) aynı zamanda *Genèse/Oluşum* isimli edebiyat ağırlıklı bir dergi de yayınlamaktadır. Derneğin fahri üyeleri meşhur Türkolog Louis Bazin ve gazeteci-yazar Nedim Gürsel’dir. 1997 yılından itibaren Dernek Başkanı Gül İlbay-Leclerc’dir. İdare kurulunda Fransızlar da vardır. Site ziyaretçi sayısı 01.01.2000 tarihinden itibaren 16.383 kişidir.

Ataturquie sitesinden başka bir kardeş siteye <http://www.tetedeturc.com> ulaşabilirsiniz. Bu sitenin adı dahi, Fransızcada Türk imajını yansıtmaması bakımından ilginçtir. Sitenin adı,. Türkçeye “tete de turc/günah keçisi” olarak çevrilebilir. Bu ad, sanki kurucularının hislerine ve bilincine işaret etmek üzere özellikle seçilmiş gibidir¹⁷. “Franko-Türklerin”, Fransızların, Belçika, İsviçre ve Türkiye’den

¹⁷ Tabi her zaman Türkler günah keçisi olamayabiliyor!.. Bu deyişin Ermeni bağlamıyla ilgisini kuran eski tarihli kısa bir yerel gazete haberini aynen veriyorum. Fransa’da Ermeni cemaatinin yerel seviyedeki

Türklerin, öğretmenlerin, gazetecilerin, bir doktorun ve öğrencilerden bir grubun oluşturduğu *tête de turc* ekibi "kin ve Türk karşıtlığının artık yalnızca Fransa'da değil, Avrupa'da Türkler ve Türk dostları açısından dayanılmaz bir noktaya gelmesine" bir tepkinin ürünü olarak seslerini duyurmaktadırlar. Kendileri apolitik tavrı alışa vurgu yapsalar da sitede yalnızca "Ermeni meselesi" değil, "PKK ve Kürt meselesi" ve "Yunanlılar ve Kıbrıs" başlıklarıyla ayrı site sayfaları da açmışlardır. Tabi apolitik olmanın türlü yolları var... Site kurucuları "Attaques Armeniennes" başlığıyla ayrı bir sayfa açmışlardır. Aynı zamanda "soykırım" yasa teklifinin 18 Ocak 2001 tarihli Meclis oturumunda yeniden görüşülmesinin engellenmesi yönünde Türk cemaatini harekete geçmeye davet eden "amis de la Turquie-mobilisons-nous!/Türkiye dostları harekete geçelim!" uyarısıyla ayrı bir "activisme" sayfası, <http://tetedeturc.com/Mobilisons/Atak-armen/Def-udf-htm> düzenlenmiştir. Sayfanın sol üstünde hareketli kare içinde peşpeşe değişen şu ibareler vardır; *Alerte/Uyarı-les partisans de la haine eternelle attaquent/Ebedî kin taraftarları saldırıyor-mobilisons/harekete geçelim*. Bu sayfada, ilgili açıklamadan sonra (bu açıklamada da 1998 oylamasının, yalnızca mevcut 29 milletvekilinin oy birliğiyle kabul edildiği özellikle kinaye ile "bel exemple de consensus/uzlaşmaya güzel örnek" ifadesiyle belirtiliyor) elektronik postalarla (postalanacak metin örneği ve milletvekillerinin adres listesi veriliyor) baskı gücü oluşturmaktadırlar. Bu türden bir baskıyı daha önce pek çok kez tekrarlayan Fransız-Ermenileri, 24 Nisan Komitesi'nin sitesinden, <http://com24.armenweb.org>, harekete geçirilmiştir. *Tête de turc* sitesi sizi *aturquie* sitesi dışında Fransız sanal dünyasındaki diğer Türk web sitelerine de yönlendirebilir.

"Soykırım" Söylemi: İki Komite Tek Metinsel Gerçeklik¹⁸

"Un génocide non reconnu est un génocide qui continue.../Tanınmayan bir

baskı gücünü gösteren bu ilginç haber *Lyon Capitale* gazetesinin 11.06.1997 tarihli nüshasında "Ermeniler, Raymond Barre'in günah keçileri?" (Les Arméniens, têtes de Turc de Raymon Barre?) başlığıyla yer almakta: "Yoğun bir seçim kampasında, Lyon şehri ve Rhône-Alpes bölgesi Ermeni cemaati arasında ciddi bir kriz gelişti. 24 Nisan'da, ilk defa bir Lyon Belediye başkanı Ermeni soykırımını anma gününde destek vermeyi, bulunmayı ve çelenk koymayı reddediyordu. Bir dizi martavalı ve takdir hatasını Ermeni cemaati, durumu 2 Haziran'da Belediye Meclisi tarafından oylatarak Türk devletinin ihbarından daha öte bir dileğe dönüştürmek için özellikle istismar etti. Bu kısım bu belediyenin sırrı olan gerçek bir başarısızlıklar ekolüne örnek teşkil edecek."

¹⁸ Bu çalışmada dikkate çeken bir eksiklik şimdye kadar sıkça kullanılan söylem kavramının tanımının yapılmadan tanımsız bir kavramın etrafında pek çok fikir üretilmesidir. Söylem üzerine yapılan Türkçe ve yabancı dilden ön okumalar herhangi bir söylem eksenli metin analizinin, yüzleşilen metnin kurgusunu yapan -metnin öznesi- ile metin arasındaki ilişkinin tamamen bağımsız karakterine vurgu yapmaktadır. Metni çözmek metni bir ölçüde yeniden kurmaktır. "Şeyin" bir nesne gibi metin içi özne tarafından anlatımı olarak metin, yine bu özne tarafından biçimlendirilmiş ve onun "söz"leriyle dile gelen tutarlı ilişkiler hâlidir. Şey etrafında tutarlı ilişkiler, ancak şeyin özne tarafından "gerçeklik" olarak kabulüyle anlamlandırılabilir. Metnin dışında kalan, fakat aynı şekilde söz konusu metinle-öznesi ve nesnesiyle-temas kuran dışarıdaki öznenin tavrı ise, metin içi özneye göre "tutarlı ilişkilerin" ne olduğu ve bunu nasıl biçimlendirdiği sorusuna cevap aramaktan ibarettir. Tek başına metin içi "gerçekliği" metin dışına taşıma, metnin "gerçekliğinin" kendisinin salt söylem olarak kabulünü gerektirir. Öyle ki bu çalışmada "soykırım" söylemi denildiğinde ele alınan, referans verilen her metinde "soykırım" kavramı etrafında bağımsız, ama metinler arası ilişki kurularak, bu kavramı çok yönlü belirleyen ve düşüncede kurgulanarak anlamlandırılan fikirlerin -tutarlı ilişkiler - tümü, metin "gerçekliği"ne işaret etmektedir. Aynı cümleler tırnak içine Ermeni meselesi ibaresi konularak tekrarlanabilir.

soykırım devam eden bir soykırımdır...". Bu “özdeyiş” en hacimli Fransızca atasözü ve özdeyişler kitabında aramaya girişseniz bulabilir misiniz? Fakat Fransız-Ermeni sanal dünyasında bir site var ki aramadan bulunabilir:¹⁹ *Comité de Défense de la Cause Arménienne Marseille-Provence (CDCAPA)*/Ermeni Davasını Savunma Komitesi Marsilya-Provence sitesi <http://www.chez.com/cdcapa>. Site bu ağır ve taraf olmak adına sarfedilen hüküm ifadeyi ana sayfa bütünlüğünde sayfa sonu yatay eksende kaydırarak hareketlendirmiştir. Tüm Ermeni site metin-kaynaklarında ve 29 Mayıs 1998 tarihinde Millet Meclisinde kabul edilen yasa teklifinin dayandığı Ermeni “soykırımının” “tarihi” anlatımının yapıldığı ve sosyalist milletvekili René Rouquet tarafından hazırlanan komisyon raporunda²⁰ da nitelendirildiği şekliyle esasta “20. yüzyılın ilk “soykırımı” olma” özelliğinin taşıyan Ermeni “soykırımına” ve dünyadaki diğer soykırım örneklerine de tanınmama noktasında gönderme yapan bu hüküm ifade, sadece söz konusu bu komite ve merkez komitesi *Comité de Défense de la Cause Arménienne France*’ın (<http://www.cdca.asso.fr>) değil, bu başlık altında ele alınan diğer *Comité du 24 Avril Regroupement des organisations arméniennes de France*/ 24 Nisan Komitesi, Fransa Ermeni Örgütlerinin Yeniden Toplanması’nın (<http://com24.armenweb.org>) da ortak politik söylemi ve hareket eksenini belirlemektedir.

Hareket eksenini yalnızca Fransa ile sınırlı olmayan Ermeni Davasının Savunma Komiteleri (CDCA) Ermeni millî komiteleri ile birlikte “soykırımın” 50. yıl dönüm yılı olan 1965 yılından itibaren, davanın anlamının ve tarihinin anlatımını sunan “Ermeni Davası” başlıklı bir metinde yer alan ifadeye göre “kayıtsızlık ve sessizlik duvarına” (<http://www.cdca.asso.fr/cdca/cdca-cause.htm>) karşı, Taşnaksutyun Partisinin girişimiyle örgütlenmişlerdir (<http://cdca.asso.fr/cdca/cdca-historique.htm>). *Ermeni Davasının Savunma Komitesi Fransa* da aynı tarihte kurulmuştur. Bugün başkanlığını Ara Krikorian yürütmektedir. Bu komiteler Fransa dışında İngiltere’de, Yunanistan’da, Rusya’da, Lübnan’da, ABD’de, Kanada’da, Avustralya ve diğer başka ülkelerde “özellikle millî parlamentolarda Ermenilerin “soykırımı”nın tanınması için” faaliyet hâlinindedirler. Atina ve Washington’da daimî büroları vardır. Söz konusu tarihçenin verildiği metinde CDCA-Fransa temsilcileri Fransa’daki “soykırım”ın tanınması faaliyetinde, ilk hedef olarak, tanınmasını bekledikleri tarafları, uluslar arası mercileri, Fransa’yı ve Türkiye’yi vurgulamaktadır. Bu

¹⁹ Şüphesiz bir bildiği var ki P.Picasso “ben aramam, bulurum!” demiş Paris’te bir tarihte davet edildiği “Modern Resimde Arayışlar” konulu konferansta; konferans başlığından tutun da içeriğine kadar eleştirmiş...

²⁰ Rapor başlığının tam açılımı şu şekilde; “Dışişleri Komisyonu adına Didier Migaud ve pek çok meslektaşının 1915 Ermeni soykırımının tanınması ile ilgili yasa teklifi (no 895) üzerine milletvekili René Rouquet tarafından hazırlanan Rapor (*Rapport fait au nom de la commission des affaires étrangères sur la proposition de loi de M.Didier Migaud et plusieurs de ses collègues (no.895), relative à la reconnaissance du génocide arménienne de 1915 par M.René Rouquet*)”. Rapor 15 sayfadan ibarettir. Dönemin 74 üyeden oluşan Dışişleri Komisyonu Başkanı Jack Lang’dır. Raporun yazarı Rouquet, 1997 Haziranından itibaren Sosyalist Parti milletvekilidir; seçim bölgesi Val-de-Marne’dır. Elektromekanisyendir. Ermeni cemaatinin yoğun olarak yaşadığı ve metinlerde sıklıkla “küçük Ermenistan” olarak geçen Alfortville kömününün (36.151 nüfuslu, yaklaşık 6000 Ermeni) hâlen belediye başkanıdır. Rapor metni için bkz. <http://www.assemblee-nationale.fr/2/rapports/r0925.htm>. Millet Meclisinin ana sayfasından “qui est qui/Kim Kimdir” sayfası ile Meclis siyasi parti gruplarının listesine ulaşılabilir ve milletvekillerinin kimlik fişlerine bakılabilir. Sosyalist Grup milletvekillerinin sayısı 245’tir.

vurguyu "Soykırım" kurbanlarının manevî ve maddî tazminat **hakını savunmak (...défendre le droit à des réparations morales et matérielles...)**" cümlesiyle belirtilen ikinci hedef izler. CDCA-Fransa esasta "soykırım"ın öznel, dolayısıyla taraflı tarihî yorumunun kamuoyunda daima güncel tutulmasını da ciddi bir misyona dönüştürür ve "Türk devleti ve çeşitli tarihçiler" tarafından ortaya konulan karşı "soykırım" tarihi üzerine reddiyecilik ve revizyonizm karşıtlığı **mücadelesini** yapar. Söylem eksenli metin çözümlerinde tarafların terminolojisi dikkat odağına alınması şart anlam birimleridir. Öyle ki Komitenin adında dahi bu terimlerden, çağrışımı "savaş" ve bir taarruzun karşındaki cevabı tanımlayan *-défense/savunma* terimini görmek zor değil. Metinde reddiye karşıtlığı söz konusu olduğunda ise, iki fiil dolayısıyla terim kullanılmaktadır. "*Il (CDCA) combat également contre le négationnisme du Génocide des Arméniens...*"(combat-combattre) ve "*...a aussi engagé la lutte contre le negationnisme..(lutte-lutter)*": Bu kısımda söz konusu reddiyecilik karşıtlığı merkezinde Komitenin faaliyetleri ayrıntılı ele alınmamıştır, Komitenin yalnızca amaçlarından birini oluşturan bu mesele esasta Türk tarafının "Ermeni meselesini" kavrayış ve yorumlama ekseninde internet ve diğer yazılı kaynaklarla başı başına değerlendirilme malzemesi sunmaktadır.²¹

Burada metin içinde kullanılan *combat-combattre* "savaşım-savaşmak" ve *lutte-lutter* "mücadele-mücadele etmek" kelimelerinin ne şekilde kullanıldığı dikkat çekicidir. Metinden doğrudan referansla verilen bu hedef bildirici cümlelerin eylemleri, açıkça bir "harekât" planına işaret etmemekte midir? CDCA metni yine CDCA'nın "harekât" planında ilk sırada yerini alan, "soykırım" gerçekliğinin tanınması noktasında – metinde soykırım tanınması meselesi ifadesi kullanılmaktadır – uluslar arası boyutta birer mühim aşama olarak kaydettiği şu bilgilere özellikle yer verir: Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın Ayrımcı Önlemler ve Azınlıkların Korunması Karşı Mücadele Alt Komisyonu tarafından Ağustos 1985 tarihinde soykırım üzerine kabul ettiği bir raporun 30. paragrafına "Ermenilerin Soykırımı" ibaresinin dâhil edilmesi. Bu bilginin hemen ardından şu yorum gelir; "*Cette victoire intervenait apres un long combat des CDCA, entamé en 1973/Bu zafer CDCA'ların 1973'te başlayan uzun mücadelesinin sonucudur.*"

Böyle bir kuruluşun -sıradan bir kuruluş olmadığı hatırlanmalı- sabit amaç ve hedeflerinin, hedeflerin zaman-mekânda başarı çizgisinin bir bakıma kendi resmîyetini öne sürdüğü bu metin okunduğunda, ne okurda ne de alıntı yapan kişide "salt objektif bilgi-veriye ulaşıldı fikri" hâkim olmamalıdır. CDCA metninde kendine alkış tutan ve hedeflere ulaşılmasında gerçekten pay sahibi olduğu fikrini daima merkeze alan bilgiyle ardışık takdir sözlerine tanık olmak hiç zor değildir. Diğer bilgi ve söz konusu taraf için başarı olan tanınma işareti ise; Avrupa Parlamentosunda 18 Haziran 1987 tarihinde "Ermeni meselesinin siyasî çözümü üzerine" kabul edilen karardır (<http://cdca.asso.fr/cdca/cdca-historique.htm>).

Burada site metnindeki söylemle ilgili bir başka noktaya işaret etmekte fayda var: Yukarıda sitenin tırnak içine alarak verdiği "Ermeni meselesinin siyasî çözümü üzerine" ibaresinin Avrupa Parlamentosu karar metninde de tırnakla mı vurgulandığı sorusu okurun merakına değerdir. Zira alıntının alıntısına dönüşen bu türlü açık ima barındıran bir aktarma özneliği sorgulanırken mühimdir. Yine referans alınan

²¹ Bkz dipnot 35.

CDCA metninde kabul edilen kararın içerik aktarımı aynen “(Karar).. 1915 olaylarının “soykırım” doğasını bildirmekte ve özellikle Türkiye’den bu Soykırımı tanımasını ve Ermenilerin siyasî temsilcileriyle bir diyalogu başlatmalarını talep etmektedir” şeklindedir. Burada ilk soykırım kelimesindeki tırnaklar kime aittir? Soykırımı ikinci atıfta neden büyük harf kullanılmıştır? Yine *talep etmek* gibi hukukî bir terim doğrudan mı alınmıştır? Tüm bunlar yeniden sorgulanmalıdır. Diğer yandan hiç şüphesiz biçim de içerik vurgusunda önemlidir. Meselâ, bir paragrafta ana fikri ifadelendiren uzun cümlelere yer verilirken, somut olayların kısa cümlelerle verilmesi, faaliyetlerin sıralanmasını peşpeşe veren paragraflarda faaliyetin öncüsünün kimliğinin, yani cümle başında öznenin her zaman olmasa da açıkça verilip, okurun- komitenin adının bilmesi gerektiği- ön bilgi şartı- düşünülerek sık sık kısaltmasının kullanılması site metninin biçim tasarrufları olarak belirtilebilir.

Merkez komite ile amaç ve faaliyetleri bakımından bir olan şube Komite; Ermeni Davasının Savunma Komitesi Marsilya Provence (CDCAPA), asıl hedef kitlesi olan Fransa’nın güneydoğusundaki yoğun Ermeni nüfusu yanında “soykırım” ve Ermenilik noktasında bütün Ermeni nüfusunu hassas kılmak üzere başlı başına merkez gibi çalışan bir şubedir. Sitenin tarihçe metninde aynen alıntı yapmak merkezin amaç ve hedef birliğine de işaret etmek demektir. Şube olduğu ise, yalnızca “yeni yapılanma tarihiyle 1998 Eylülünden itibaren CDCA Marsilya-Provence’nin yeni ve genç ekibi Ermenilerin Soykırımının uluslar arası merciler, Fransa ve Türkiye tarafından tanınması için büyüklerinin savaşımını/*le combat de ses ainés*/takip etmektedir...” şeklindeki ilk paragraftan çıkartılabilir. Bu cümledeki "gençlik", "dinamizm", "ekip ruhuyla miras alınarak sağlanan mücadelenin sürdürüleceği" temaları dikkate değerdir. Mlle Séta Kilndjian’ın başkanlığında faaliyet gösteren bu şube Fransa’da “Ermeni kökenli Fransız cemaatin içinde, temsili bir yapının oluşturulmasına çalışmakta, başından itibaren 24 Nisan Komitesinin hareketine katılmaktadır”. Bir diğer amaç ise, “genç Ermenistan Cumhuriyetinin gelişmesinin yanında hareket etmektir. Şube Erivan’da, Eylül 1999’da toplanan Ermenistan – Diaspora Konferansına katılmış ve Konferans sonrası diaspora ve Ermenistan arasında daimî teması sağlamak üzere kurulan yapının da içinde yer almıştır. Türkiye ekseninde Ermeni karşıtlığı ile ilgili olarak, şube tarihçesinde özellikle yer verilen husus Türkiye’nin Avrupa Birliği adaylığı noktasında “uyanık” kalınacağı ifadesidir; öyleki bu husus komite için Türkiye merkezli “savaşımından biridir/ *...un des combat du comité*”. Bu husunun merkezin metninde bulunmaması birşey ifade etmemektedir (<http://www.chez.com/cdca/histo.htm>). Amaç, sorumluluk ve bilinç paylaşılsa da Komite görev dağılımını esas aldığı anlaşılmaktadır, öyle ki Türkiye’nin Avrupa Birliği adaylığı noktasındaki bir faaliyette, birinci derecede Ermeni Davasını Savunma Komitesi Avrupa Delegasyonu “uyanık” kılınmıştır.

Ermeni Davasının Savunma Komiteleri Avrupa Birliğine dâhil 15 ülkeden, Fransa ile beraber 9 ülkede (Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, İngiltere, Yunanistan, İtalya, Hollanda, İsveç) örgütlüdür. CDCA Avrupa Delegasyonu ise 1994 yılında kurulmuştur (<http://www.armen-info.com/gamkhorizon/index/htm>, 24.05.1999 tarihli “L’Union Européenne, un champ d’action pour le CDCA” başlıklı haber). Bu haberden CDCA’nın Avrupa’da gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği faaliyetlerinin anlamı sorgulandığında neticelerinin yüksek değeri üzerine olduğu

kadar “soykırım” söyleminde karşı tarafı (: Türkiye’yi) ima eder özellikle kalıp kavramları da içeren şu son cümle dikkate değerdir: “On yıldır Ermeni kuruluşları ve özellikle yeniden kurulmakta olan bu geniş Avrupa’da CDCA tarafından yürütülen faaliyetler, **hoşgörüsüzlük/intolérance**, **yalan/mensonge** ve **barbarlık/barbarie** karşısında günden güne üstün gelmektedir”

Ermeni Davasını Savunma Komitesi Avrupa Delegasyonu/Comité de Défense de la Cause Arménienne-Délégation Européenne, 6.10.2000 tarihli, Brüksel çıkışlı “Avrupa Parlamentosu Dışilişkiler Komisyonuna Çağrı” başlığını taşıyan bildirisinde, 10.10.2000 tarihli oturumda ele alınan malûm Morillon raporuna²² Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne giriş şartı kriterlerine Ermeni “soykırımını” tanınmasının da eklenmesi yönünde üç parti grubunun (Birleşik Avrupa Solu, Avrupa Sosyalist Partisi, Yeşiller) verdiği değişiklik önergelerinin -değişiklik önergelerinin dayanak metni Avrupa Parlamentosunun 1987 Kararıdır- tüm komiteler adına desteklendiğini ilân etmektedir. Destek şu şekilde ifade edilmiştir: "Avrupa vatandaşları Ermeniler bu inisiyatifi selâmlamaktadır ve Soykırımın tanınması yalnızca ahlakî bir mecburiyet değil, Türkiye’de kamu yaşamının demokratikleşmesinin de gerekli şartıdır. Öte yandan (tanıma) Türkiye’nin, etnik ve dinî azınlıklarının koruması iradesinin bir işaretini oluşturmaktadır.”

Söz konusu çağrının dışında doğrudan “Avrupa Ermeni Cemaatlerine Çağrı” başlıklı diğer bir metinde ise, “Türkiye’nin katılmak istediği Avrupa özellikle tarihlerine karşıdan bakmayı öğrenen, yüzyıllarca kıtayı kana bulamış hatalarından dersler çıkaran halklardan teşekkür etmiştir” (<http://www.chez.com/cdcapa/com.htm>) denerek, "Avrupalı" olamayan ama bunun için var gücünü sarfeden Türkiye hakkında “yalnızca Fransız (ya da hangi ülke vatandaşı ise) değil, Avrupalı da olan Ermenilerin de açıkça bakışını ve muhtemel karşı tavır alışlarını Türk dış siyasetinin geleceğini çizen ve uygulayan temsil kuvvetine kendince ders verir, sorumluluk hatırlatır gibidir. Bir önceki çağrıdaki içeriğe karşılık, ikinci çağrı metninde tanınmanın anlamı (kimin için?) bu sefer, “... İnsan Haklarına saygının ve özellikle bu ülkedeki azınlıkların korunmasının garantisidir” şeklinde "işaret"ten "garanti"ye terfi ederek tekrarlanmıştır (<http://www.chez.com/cdcapa/com.htm>)²³.

Şüphesiz, bu Komitenin-merkez ve şube ayrımı gözetmeksizin- en mühim “başarısı” Fransa bağlamında Fransız Millet Meclisinde 29.Mayıs 1998 tarihinde tek maddelik “Fransa 1915 Ermeni soykırımını açıkça tanımaktadır” ibaresiyle 13 Mayıs 1998’de Meclise sunulan yasa teklifinin kabulüdür (<http://www.assemblee-nationale.fr/2/textes-a.htm>)²⁴. Bu ibareyle kabul edilen yasa teklifi aynı ibare

²² 10.10.2000 tarihli oturumda ele alınır.

²³ Yine vurgulama açısından bir bilgi: Katılım Ortaklığı metninde “soykırım” kabul şartı dâhil edilmemişse de Avrupa Parlamentosu 15.11.2000 tarihinde Türkiye’den Ermeni soykırımını açıkça tanımmasını ve Kıbrıs’ın güneyinde birliklerinin geri çekmesini talep eden bir Kararı kabul etmiştir. 14.11.2000 tarihinde CDCA’nın çağrısı üzereine 500’e yakın Ermeni, Strasbourg’da Avrupa Parlamentosu önünde toplanmıştır (<http://www.cdca.asso.fr/cdca-15-11-adheison-turquie-htm>).

²⁴ Başarı izafidir, zira Fransız-Ermeni metin kaynaklarında mutlaka belirtilen “oy birliği ile/ *unaniment*” ifadesi Mecliste kabul edilen yasa teklifinin kabul oturumundaki milletvekillerinin sayısını işaret etmekteyse de, milletvekili sayısı (29) belirtilmemektedir. Oturumdaki milletvekili sayısını yalnızca yine bir Türk sitesi ironiyle karışık <http://www.tetedeture.com> vermektedir. Yalnızca taradığım Ermeni haber sitelerinden <http://www.armen-info.com/gamkhorizon/index.htm>’de 30.05.1998 tarihli bir haberde “Millet Meclisinde mevcut kırka yakın milletvekilince oy birliğiyle kabul edilen...” cümlesinde yaklaşık

korunarak 2 Haziran 1998 tarihinde Senato'ya gönderilmiştir (<http://www.senat.fr/leg/98-ta140.htm>). Dönemin Senato Başkanı Sosyalist Partiden Laurent Fabius'tür. Meclis tarafından kabul edilen yasa teklifinin Senato gündemine alınması için tüm Fransız-Ermeni cemaatini temsil ettiğine inanarak hedef sabit ilerleyen Komitenin, hareketin süreceğini belirten Marsilya-Provence şubesinin tarihçe metnindeki “Bugün Ermeni Davasını Savunma Komitesi bu yasa teklifinin Senato gündemine kaydedilmesi ve yasa kuvvetine dönüşmesi için çalışmaktadır” (<http://www.chez.com/cdcapa/histo.htm>) ifadesi bu çalışmanın neden ibaret olduğunu okura kısa da olsa anlatmaya zorlamaktadır. Senato'da 7 Kasım 2000 tarihinde kabul edilse de, bir türlü yasa kuvvetine dönüşemeyen yasa teklifini Meclis 18 Ocak 2001'de görüşmek üzere yeniden gündemine almıştır. Bu sürecin anlatımına geçmeden önce, sürece dair tepkilerin, yorumların ortaklığını daha açık görebilmek açısından ele alınan diğer baş aktör *24 Nisan Komitesi Fransa Ermeni Örgütlerinin Yeniden Toplanması* üzerinde yine site kaynaklarına bağlı olarak durulması şarttır.

CDCA Fransa ve CDCA Marsilya-Provence örgütlerinin de üyesi²⁵ bulunduğu *24 Nisan Komitesi* Eylül 1994 tarihinde Ermeni Apostolik Kilisesinin girişimiyle Paris'te kurulmuştur. Kurulduğu tarihten itibaren Fransa'nın birçok Ermeni örgütünü veya enstitüsünü etrafında toplamaktadır Bünyesine üyelik hakkını sağlayan resmî hukukî yapısına 1901 Yasasına kayıtlı örgüt olarak 1998 yılında kavuşmuştur. Komitenin hareket ekseninin CDCA Fransa ile örtüşüğünü belirtmekte fayda vardır. Zira “soykırımın” tazmini noktasında açık beyan bu örgüt tarafından da yapılmaktadır. Yani “soykırımın” şu veya bu ülke parlamentosu tarafından tanınması yönündeki faaliyet her iki komite tarafından son derece önemsenmez de, eşit öneme sahip diğer örtüşen hedef unutulmamalıdır ki hiçbir metinde tam açılımı verilmeyen “tazminat” kısmıdır. “Komitenin hedefi Ermeni kökenli Fransızları, onların meşru dileklerinin ve özellikle Osmanlı İmparatorluğunun gerçekleştirdiği 1915 Ermeni soykırımının tanınması, yargılanması ve tazminini hesaba katma yönünde koordine etmektir”. Komite gerek Fransa çapında gerekse dünya çapında “soykırım”ın tanınması faaliyetinde yürütülecek “savaşımın” “tecrübeye bağlı olarak daha geniş yönelimlere ve uzmanlıkların Komite bünyesinde” gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu yönde daimî sekreteryaya tarafından kaleme alınan sanal metne göre komite iki önemli adım atmıştır. Bunlardan biri, 6.09.1998 tarihli Lyon toplantısında Komiteye Ermeni örgütlerin işleyişini düzenleyen federatör rolün verilmiş olmasıdır. Diğerisi ise, 22-23 Ocak 2000 tarihli Valence Toplantısı'nda Komitenin federatör rolü aldığı hakkındaki bu kararın teyit edilmiş olması ve Fransız siyasetinin dünyadaki muhatabı rolünü üzerine aldığıdır. Açıkçası bu kapalı ifadelerden makale yazarı kayda değer bir fikre

sayıya tesadüf edilmiştir. Hâlbuki Senato'da, 7 Kasım'da *oy birliğiyle kabul edilmeyen*, ama “kabul edilen” yasa teklifinin 2 gün sonra, oturumu tasvir eden, tepkileri ve kendi izlenimini doğrudan yansıtan “Fransız Senatosu Ermeni soykırımını nihayet tanıyor” başlıklı bir haberdeki sayısal veri dikkat çekicidir: “321 senatörden 208 oy veren içinde 164 kabul, 14 ret, 4 çekimsiz oy...” (<http://www.cdca.asso.fr/gamk/gamk-9-novembre-2000.htm>).

²⁵ 24 Nisan Komitesine üye diğer kuruluşlar hangileridir gibi, cevabı aslında hemen beklenen bir sorunun karşılığı okurun tecrübesine ve tek başına Ermeni sanal dünyasını keşif arzusuna özellikle terkedilmiştir. (<http://com24.armenweb.org/associations.htm>). Bu listede yer alan örgütlerin pek çoğu hakkında ise bkz. <http://www.colisee.org/armeniearti>

ulaşamamıştır. Bir Komite "soykırım"ın tanınmasında Fransız siyaseti adına kendi kendini nasıl muhatap sayabilmektedir, bu "rolü" üstlense dahi! Neden doğrudan "muhatap" olamamıştır? Tabii bunlar esasta Komitenin kendisini bağlayan tek taraf kararlar olarak değerlendirildiğinde dahi açık olmaktan uzaktır. Fakat Komite üstlendiğini ilân ettiği bu rolle, elbette karşı tarafın "Fransız siyaseti"ne geliştireceği karşı-gerçeklik söyleminin gayiresmî muhtemel muhatabı olabilir.

Site de Komitenin idare kurulu verilmekte, örgütsel yapısı, işleyişi, birer paragrafla belirtilmektedir (<http://com24.armenweb.org/a-propos.htm>). Aynı durum CDCA ve CDCAPA siteleri için de söz konusudur. Başkanlığını Alexis Govcuyan'ın üstlendiği Komitenin idare kurulunda 10 idareci, bir sekreter, bir muhasebeci ve 2 de danışman bulunmaktadır. Merkezi Paris'te olan Komitenin Lyon, Marsilya, Valence ve Nice'te şubeleri vardır. Daimî Sekreteryası ise "Sevres" şehrinde.

24 Nisan Komitesinin web sitesi site kurgusu ve düzenlemesi açısından örnek kabul edildiğinden kısa bir tasviri gerektirmektedir. Bu tasvir diğer iki sitenin ekran görüntüsü ile karşılaştırıldığında, gerek renklendirme, fotoğraflandırma ve gerekse sanal ortamda biçimselliğin önemsenmesi noktasında ayrılır. Bilgi verici veri referanslarının yanında özel referans kalıp ifade ve cümlelerin hemen ana sayfada nasıl özenle kullanıldığına dair "söylemin" sanal ortamda biçimselliğinin de önemsendiğini gösteren örnek bir sitedir. Bu site en son 4.12.2000 tarihinde ziyaret edilmiştir. Bu tarihteki sabit ekran görünümü şu şekilde tasvir edilebilir: Lacivert rengin hâkim olduğu site ekranda Fransız (düşey lacivert-beyaz, kırmızı) ve Ermeni (yatay kırmızı, mavi, turuncu) bayraklarının renkleri ile beraber siyah ve yeşil, gri renkleri dağıtılarak kullanılmıştır. Renk karmaşası gözü yormaktadır. Çerçevesi ince çizgilerle sınırlı ana kare, 6 sabit kare-dikdörtgene kendi içinde yeniden bölünmüştür. Sol kareye 24 Nisan Komitesi ile bağlantı kurmak isteyenlere hareketli elektronik posta logosu siyah zemine yerleştirilmiştir. Bu karenin sağında siyah zemin ana dikdörtgen içinde yalnızca harfler büyük punto ile örgütün adı ve hangi gün ise tarihi "Merhaba, Pazartesi 4 Aralık 2000'deyiz" ibaresi yer alır. Hemen sağında kare siyah zemine zemin içinde alt alta sıralı küçük puntolarla "soykırım, tanınma, dokümanlar" sayfalarına ulaşmanızı sağlayan ibareler konulmuştur. Ana dikdörtgenin altında çerçeveli ikinci dikdörtgen ise, zaman zaman değişen kayan bir biçimde hem Ermeni halkının geçmişine "soykırım" merkezinde romantik gönderme yapan hem de daima "hüsnükabul" buyuran ülke bağıni vurgulayan ifadeleri içine alır. 4 Aralık tarihinden yapılan alıntı şöyle başlıyor: "*Bir halk dünyanın en kutlu mekânlarında karşılaştı, kaderi bir gün Fransa'nınkine karıştı, gücü ve zaferi tattıktan sonra Osmanlı boyunduruğuna düştü ve varlığı bundan sonra yalnızca uzun bir azaptı, bazen mezar sessizliği,...*" Hemen bu ibarenin altında dört küçük parça dikdörtgen içinde, Site kaynak bağlantılarına ulaştıran sayfa göstergeleri "armenweb, karşılama, hakkında, bildiriler" ibareleri yazılıdır. Yine alt alta farklı boyutta dikdörtgen parçalarından en altta yer alan parçada ünlü Ermeni kökenli şarkıcı Charles Aznavour'un fotoğrafıyla beraber şu cümlesine atıfta bulunulmuştur: "*Ne kadar bekleyecekler o kadar zor olacak; oysa ki Türkler ataları tarafından gerçekleştirilen Ermenilerin soykırımını kabul etmiş olsalardı, yüzyılın en güzel jesti olacaktı.*" Ana karenin sol düşey ekseninde e-mail ve örgüt logosunun - logo tam olarak çözülemedi ise de muhtemelen bir "soykırım" anıtı profilidir ve kare sanalında 24 Nisan 1915 Ermeni Soykırımı ibaresi yazılıdır - gösterildiği karelerin

altındaki düşey dikdörtgende Örgütler, Enformasyonlar, Parlamento, Basın ve Bağlantı Siteleri büyük punto başlıklarıyla Komitenin bağlantılarla kurduğu bilgi ağına ulaşmak üzere gösterilmektedir. Bu Fransız-Ermeni sitesinin Enformasyonlar kısmı yine iki dillilik esasında bilgi verirken, Basın yönlendirmesi Amerikan merkezli siteleri (Armenpress, Panarmenian, Asbarez, Noyan Tapan) içine alır. Bağlantı siteleri CDCA, CDCAPA, ANI (Armenian National Institute, <http://www.armenian-genocide.org>), Zorian Institute (Zoryan Institute for Contemporary Armenian Documentation and Research, <http://www.zoryan.org>-merkez Amerika, Cambridge/1982 ve Kanada, Toronto, Los Şube/1984, Los Angeles ve Paris ofisleri) ve en geniş Amerikan web ağı özelliğini taşıyan Cilicia (<http://www.cilicia.com>)'dır. Bu son iki siteye ziyaret özellikle tavsiye edilir. Son olarak ana kare içinde, sağ düşeyde 1913-16 arasında ABD İstanbul Büyükelçisi Sir Henry Morgentau'nun fotoğrafı yer almaktadır. Fotoğrafın üzerine dokunmakla malûm site kaynağına, Morgentau'nun hatıratına ulaşılabilir. “Metin gerçekliğini” sorgulamak tabii bu eser için de söz konusudur.²⁶

29 Mayıs 1998 -7 Kasım 2000. Bu zaman dilimi Fransa'da “soykırım” tanınması sürecini sınırlayan, Meclise sunulan yasa teklifinin Senato'da teyit edildiği “Ermeni kökenli Fransızlar” için olduğu kadar Türkiye açısından da mühim tarihlere işaret etmektedir. Daha önce zikredilen Rouquet raporunun (no. 925) içeriği hakkında, tek maddeyle kabul edilen yasa teklifinin tarihî anlamına katkısı noktasında temas etmekte yarar vardır. Bu anlama katkı, yasa teklifi ile ilgili Dışişlikler Komisyonunda tartışılan ve reddedilen kimi milletvekillerinin sunduğu değişiklik önermeleri merkezindedir. Roland Blum ve François Rochebloine tarafından sunulan bu değişiklik önermeleri yine bu iki milletvekilinin kurguladığı, fakat reddedilen şu tek maddelik yasa teklifi ile beraber sunulmuştur (<http://www.assemblee-nationale.fr/2/rapports/r0925.htm>):

1. Söz konusu tek maddenin iptali ve yerine “Fransız Cumhuriyeti Jön Türk hükümetinin 1915'te Ermeni halkını yok etme kararını ve akabinde 1915 ve 1922 arasında Osmanlı İmparatorluğu sahasında gerçekleştirilen katliamların soykırım suçunu teşkil ettiğini tanımaktadır” maddesinin alınması²⁷
2. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girişinin Ermeni “Soykırımını” tanınmasına bağlanması.
3. Ermeni “soykırımının” anılmasının hükümetçe temini.
4. Uluslar arası toplum tarafından Ermeni “Soykırımını”nın tanınmasında ve

²⁶ Bu konuda Ermeni tarih yorumlarını ve bunların veri kullanımını kıyasıya eleştiren Amerikan tarihçilerinin eserleri dikkate değerdir. Bu meselede tarihî gerçekliklerin eğilip bükülebilir özelliği de esasta başı ve sonu “soykırım” hadisesine bağlı tarafın geçmişinin inşasında kullanılan kaynakların salt objektifliğini şüphesiz bertaraf etmemektedir, mühim nokta bu kaynakların kimlerce, nasıl ve neden “öyle” kullanıldığı sorusudur. Dolayısıyla Ermenilerce çürütülecek malzeme sunmakta daima yerini alan McCarthy (1983), Lowry (1984) ve diğer Ermeni yorumlarının içermediği noktada Türkiye yanlısı olarak nitelenen Türk araştırmacıların çalışmaları karşılaştırmalı okunmalıdır. Bu yönde bir bibliyografyayı kısmen de olsa vermesi açısından bkz. İler (1997).

²⁷ Asıl metin ise: “La République française reconnaît que la decision du gouvernement Jeunes Turcs d'exterminer le peuple arménien en 1915 et que les massacres perpétrés sur le territoire de l'Empire ottoman entre 1915 et 1922, constituent un crime de génocide”

insanlığa karşı tazmininde hükûmetin faal olması.

5. 29 Haziran 1881 tarihli yasanın yinelenen basın hürriyeti ile ilgili 24. maddesinin yeniden kaleme alınması.(Bu maddede Ermeni "Soykırım" suçu dâhil- ki metinde zikredilmiyor- diğer insanlık suçlarının reddinin cezalandırılabilmesi iki fıkra altında ele alınmaktadır.) Bu madde doğrudan reddiye karşıtlığına hukukî zemin hazırlamaktadır.
6. Daha önce zikredilen yasanın 48-2 maddesinin başka kuruluşların, sivil partilerin, savaş suçlarının, insanlık karşıtı suçların veya düşmanla iş birliğiyle suçların veya cürümlerle ve 24. Maddenin ihlâlî ile ilgili sivil partilere tanınan haklarını, hadiseleri içine alan tarihten en az beş yıldan önce düzenli olarak deklare olan ve statüleriyle ahlakî çıkarları ve belirtilen suçların kurbanlarının hatırasını savunmak üzere kendisini belirleyen her örgüt ifa edebilir. (Bu madde 5. Madde ile beraber değerlendirilmelidir.)

Bu raporun Meclis Dışişlikler Komisyonunda 26 Mayıs 1998 tarihinde yapılan görüşmesi komisyonda temsil edilen parti grup milletvekillerinin yaklaşımlarını görmek açısından kayda değerdir. Bu tartışmanın özet metninden doğrudan alıntılar yapılarak gerek hükûmet kanadının gerekse muhalefet milletvekillerinin açık pozisyonları sergilenebilir. Yasa teklifinin olduğu şekliyle korunması yönünde gerek Komisyon Başkanı Jack Lang gerekse Rapor yazarının görüşleri itibara alınmış ve bu 6 değişiklik önergesi reddedilmiştir. Komisyon tartışmalarından bir kesit sunmak, değişiklik önergesinin neden reddedildiğini de açıklar içeriktedir. Jack Lang'a göre komisyon inisiyatifinin bir benzeri henüz yoktur ve bu teklifin Türkiye-Fransa ilişkilerine ne şekilde yansıtacağı ölçülmelidir. Kısa ve basit cümleler sıklıkla en sağlam olanlardır. Tarih hiç şüphesiz polemiklere elverişli bir saha olmasına karşın tartışma götürmeyen nokta "soykırımdır." Lang konuşmasında bir "davaya angaje olmak istendiği duygusunu" vermeksizin basit bir metnin tercih edilmesi gerektiğine özellikle vurgu yapar. Şüphesiz bir bakıma bu "siyasi" angajman Fransa bağlamında Hükûmeti Ermeni cemaatine bağlamak problemini diğer taraftan resmî yaklaşımın duyarlı olduğu Türk-Fransız ilişkilerinin geleceği noktasında Fransa'yı Türk eksenî etrafında temkinli harekete zorlamaktadır. Rapor yazarı da benzer görüşü, yasa teklifinin "soykırımın" tanınması noktasında Ermeni cemaatinin arzularına uygun düştüğünü, diğer taraftan teklifin kabulüyle ne Fransa ve Türkiye ilişkilerine ne de Türkiye ve Ermenistan'ın gelecekteki ilişkilerine sıkıntı verilmesinin söz konusu olmadığını altını çizmektedir. R. Rouquet bu yasa teklifinin kabul edilmesinin Fransa'nın daima savunduğu İnsan Haklarına ve evrensel değerlere saygısına bağlılığının işareti olması sebebiyle gerektiğine vurgu yapmaktadır (<http://assemblee-nationale.fr/2/cafe/c-rendus/98-99/c9798036.htm>)²⁸

²⁸ Bu tartışmadan iki "çatlak" sesin görüşlerini özellikle belirtmekte fayda var. Charles Ehrmann'ın Ermenistan'ın soykırımın tanınmamasından/*non-reconnaissance* daha başka pek çok problemi olduğuna işaret eden cümleleri dikkate değer. Tartışmaya katılan milletvekilleri arasında "soykırım" "gerçekliğinin" malzemesini sunan "tarihin" anlamına vurgu yapan tek milletvekili Jacques Myard ise oylamaya katılmayacağını bildirmiş, katliamların hatırasının saygı uyandırdığını, fakat hukukun tarihi kanunlaştırmak/codifier işlevinin olmadığını açıkça belirtmiştir. Tabi R.Rouquet'nin rapordaki soykırım "tarih" anlatımı, "anlamın" sorgulanması merkezinde yeniden itibara alınmalıdır; zira rapor yazarı CDCA Başkanı Ara Krikorian ve Fransa'da "soykırım" konu alan pek çok çalışmanın yazarı tarihçi Yves Ternon ile görüşmüştür. Hızlı bir *anti-negationniste* olan Y.Ternon'un "soykırım" yorumuna kitapları

Değişiklik önermelerini veren iki milletvekilinden UDF (Fransız Demokrasi İçin Birlik Partisi, Loire) milletvekili F. Rochebloine'in tartışma eksenindeki tavrı komisyondaki ılımlı milletvekillerini itham eder bir havadadır; "Soykırım" hakkında ne düşünülüyorsa kaleme alınması "cesareti" gösterilmektedir. F. Rochebloine göre "Soykırımın" sorumluları zikredilmeli ve "bu trajedinin" tarihleri belirtilmelidir (madde 1). Jack Lang'ın yaklaşımı ve cevabı burada yine belirleyici olmuş, başkan, Rouquet raporuna atıfla raporun "tüm "aydınlatıcı" bilgileri içerdiğini, özellikle sembolik anlamı olacak bir metni ağırlaştırmanın gerek olmadığına" dikkati çekmiştir(<http://assemblee-nationale.fr/2/cafe/c-rendus/98-99/c9798036.htm>).

29 Mayıs 1998 tarihinde oy birliğiyle (: 29 milletvekili) tek maddelik "Fransa 1915 Ermeni soykırımını açıkça tanıır" yasa teklifinin kabulünden sonra Ermeni Davasını Savunma Komitesi ve 24 Nisan Komitesi yasanın Senato'da gündeme alınarak ve tartışılarak kabulü yönündeki faaliyeti yürütmüşlerdir. Öyle ki bu ikili bir dizi girişimde bulunmuşlardır. Bunların başında Hükümet mensuplarından, senatörlerinden görüşme talepleri, dilekçeler ve toplantı tertipleri vb. (<http://www.armen-info.com/gamhorizon/index.htm>). Yaklaşık bir yıl sonra 24.Mart 1999 tarihli bu faaliyetin dokuz aylık dökümünü veren bir yazıda, birkaçı dışında görüşülen senatörlerin, aslında yasa teklifinin Senatonun gündemine alınması yanında oldukları, fakat yasa teklifiyle ilgili olarak ekonomik, diplomatik ve hukukî problemlerin de söz olduğunu bildirdikleri ifade edilir. Aynı yazıda yer alan bir bilgiye göre 11 Ocak 1999'da CDCA başkanına Senatodaki RPR (*Rassemblement Pour la République*, Cumhuriyet İçin Birlik Partisi, 85 senatör) grup başkanı Josselin de Rohan tarafından gönderilen bir kuryede şu görüşlere yer veriliyor: "Neticede Fransa'nın uluslar arası ilişkilerine dokunan bir metnin Senatonun öncelikli gündemine alınması meselesini, bu alandan sorumlu olan hükümeti temsilen Başbakanın fikrini almayı M.Christian Poncelet uygun görmüştür". Tüm bir yıl boyunca yasa teklifi Senato gündemine gelmemiştir. 23 Şubat 1999 tarihinde ise Senato'dan 14 Komünist ve 52 Sosyalist Senatör 1998 yılı yasa teklifi içeriğini koruyarak yeni bir yasa teklifi vermişlerdir. Senato bünyesinde bu inisiyatifler Hükümetin tavrını etkilemiştir denilemez. Öyleki Dışişleri Bakanı Hubert Vedrine'in 17 Mart 1999 tarihinde Dışişlikler, Savunma ve Silâhlı Kuvvetler Komisyonunda verdiği beyanatı, resmî perspektifi görmek açısından mühimdir. Bu metinde de Hükümetin her yılın 24 Nisanında Ermeni "soykırımı" anma günlerinde hükümet bildirileri ya da basın açıklamalarında yer alan (<http://www.doc.diplomatie.fr/>) Ermeni cemaatini sahiplenme ve "soykırım" hatırasını paylaşma noktasında ifade edilen kalıp kullanımların, duygu ve düşüncelerin örtüştüğü görülür. Fakat yalnızca tek bu metinde değil, diğer resmî kaynaklarda yer alan atıflardaki vurgularda²⁹ Senato'nun yaklaşımı ile uyuşmayan

dışında örnek teşkil etmesi açısından bkz <http://www.armen-info.com/lacause/index.htm> adresinden Kanada Ermeni Millî Komitesi (CNAC) Bülteni, Avril-Aout 1996,vol.13 No.1-2(31-32)- Raporun kavramsal ve hukukî boyutunun ele alındığı ikinci bölümün ilk başlığında yer alan bilgiler ve akabinde yer alan diğer alt başlık içindeki metinlerdeki somut olgulara -msl herhangi bir ülkenin "soykırımı" tanınması- dışında metnin tümü paralel okumalarla mutlaka desteklenmelidir. (<http://www.assemblee-nationale.fr/2/rappports/r0925.htm>).

²⁹ Mesela bu resmî kaynaklardan biri; 10.03.1999 tarihli Parlamento ile İlişkiler Bakanı Daniel Vaillant'ın Meclis'te bir gündem sorusuna cevabı (dok.10). Bu cevapta vurgu hükümet tavrının parlamenter inisiyatifin sürmesinde engel teşkil etmeyeceği noktasında olmakla birlikte, hükümetin yasa

husus, Fransız dış politikası, Türkiye-Kafkasya dinamiği ve bunun Fransız dış politik ilkeleri çerçevesinde, bölgede daimî barışın sağlanmasında Fransa'nın üstlendiği ve üstleneceği roldür. Bu beyanatın şu cümlelerini özellikle belirlemek yerinde olur, zira hükûmetin tavrını ve görüşlerini yansıtan Ermeni kaynaklı haber yazılarında aynı cümlelerden yapılan alıntılar - şüphesiz bağlamsal gönderme dikkate alınmalı - tırnak işareti ile manidar bir üslûpta tekrarlanır³⁰:

"...bu inisiyatifin faydası noktasına geliyorum. Fransa'nın dış siyaseti bir barış siyasetidir. Bunun içindir ki dünya realitesinde, tekrarını daha iyi önlemek için geçmişin trajedilerini anlama Fransa için şarttır, bu sebeple herkes ile faydalı bir diyalogu olabilmelidir.

...İlk aşamada Fransa Türkiye'ye karşı ne istemektedir? Bu büyük ülkenin modernlik, istikrar ve İnsan haklarına daha fazla saygı, demokrasinin güçlenmesi, azınlık haklarının tanınması yönünde gelişimini görmek. Fransa bu yönde çalışanları destekler.

*Endişe etmekteyiz ki bu yasanın kabulü kendi içine kapanmayı (repli sur soi), otoriter bir milliyetçiliği ve ilerleme ve açıklık değerlerinin reddini tahrik edenlere yaramaktadır.*³¹ (Vurgular haber yazılarında da tırnak işaretleriyle verilmiştir.)

Ermeni "soykırım" yasa teklifinin Senato gündemine alınması meselesi 1999 yılından 2000 yılına kadar Ermeni cemaatini ciddi surette meşgul etmişse de, netice hükûmetin belirleyiciliği ile olumlu olmamıştır. Fakat 2000 yılında iki yasa teklifi yeniden sağ ve sol partilerden senatörlerin girişimleriyle hazırlanıp sunulmuştur. Bunlardan ilki 3 Şubat 2000 tarihinde tek maddelik yasa teklifiyle "Fransa 1915 Ermeni halkının kurban olduğu soykırımı tanı"r" metin içeriğiyle Michel Mercier ve Denis Badré tarafından verilmiştir (<http://www.senat.fr/leg/pp199-206.htm>). Diğeri ise, bu teklifin itibara alınmaması üzerine Senatoya 28 Ekim 2000 tarihinde sunulmuştur. Bu yeni yasa teklifinde 1998 tarihli Didier Migaut (PS) ve

teklifinin Senatonun öncelikli gündemine alınmasına karşı olduğu H.Védrine'in beyanından bir hafta önce ifade edilmiştir. Bu ve diğer resmî açıklamalara <http://www.doc.diplomatie.fr/BASIS/epic> sayfasından tarama motoruyla "arménienne" anahtar kelimesi kullanılarak ulaşılabilir.

³⁰ Başlıklara dikkat etmek suretiyle şu haberler <http://www.armen-info.com/gamkhorizon/index.htm> , 19.03.1999) okunabilir; "La France vendra-t-elle son ame pour quelques hélicopteres?/Fransa ruhunu birkaç helikopter için mi satacak? başlıklı bildiri özelliğindeki bu haberin yazarı FRA Taşnaksutyun, bildiri tarihi 18.03.1999. Diğer haber ise AFP kaynaklı ve armen-info'ya muhtemelen yorumsuz tasviri içerdiği için alınmıştır: "Hubert Védrine justifie la position française sur le génocide arménien/Hubert Védrine Ermeni soykırımı üzerine Fransız pozisyonunu açıklıyor (teyit ediyor)". Ermeni kaynaklı olmayan bir haber ise, Fransız Komünist Partisi yayın organı *Humanité* gazetesinden 26.04.1999 tarihli "Armenie:quand l'histoire toque l'actu/ Ermenistan: tarih güncelin kapısını tıkladığında" başlığını taşıyan haberdir. Bu haberde, ayrıca "soykırımı" anma gününde Başbakan Lionel Jospin'in konuşmasını 17 Mart 1999 tarihli beyanı ile ilintilendirilerek değerlendirilir (<http://www.humanite.presse.fr/journal/1999/1999-04/.../1999-04-26-004.htm>). Bu konu çerçevesinde sanal dünyada yapılan basın taraması kendi kurgusu içinde ele alınsa da esasta kâğıdın malzeme olduğu basın organları dolayısıyla bilgi ağı "küresellik" gereği "interactif" kılma bilincine ulaşmıştır. Değişen teknik ve biçimdir büyük ölçüde, bir de bunların imkânlarınıza uzaıyda bilgilerin, yani haberlerin anında, en hızlı şekilde ulaşıyor olmasındır. İçerik ise bir bakıma sanal kullarına göre yeniden kurgulanmıştır. Bu noktada, özellikle gazete ve büyük ölçüde basın taraması ve analizi incelemelerinde izlenecek yöntem-haber başlığında biçimsel karaktere, dolayısıyla içeriğe, "haber niteliği" kriterlerine kadar bir dizi unsur konusunda bilgisine ve görüşlerine başvurduğum Doç.Dr.Mustafa Yılmaz'a teşekkür ederim.

³¹ <http://www.diplomatie.fr/dossiers/kosovo/armenie.htm>

meslektaşlarının yasa teklifi ile metin içeriği aynı olduğu için, geriye dönüş söz konusudur. Senato'da 7 Kasım'da kabul edilen bu yasa teklifinin aktörleri Jacques Pelletier, Robert Bret. Jean-Claude Gaudin (senatör ve Marsilya Belediye Başkanı), Bernard Piras, Michel Mercier, Jacques Oudin'dir (<http://www.senat.fr/leg/pp100-060.htm>). UDF Partisinin girişimiyle verilen bu yasa teklifi üzerine senato oturumu gece gerçekleştirilmiştir. Senatoyu oluşturan 321 senatörden 208'i oy kullanmıştır. Teklif 164 oyla kabul edilmiştir. Fakat bu teklif Meclis yasa teklifinden hukukî işleyiş noktasında müstakil olduğu için yasa gücüne henüz dönüşmemiş, 18 Ocak 2001 tarihinde yeniden Meclis gündemine sevk edilmiştir. Tabii bu durum Ermeni cemaatinin- esasta bahsi geçen komitelerin- “kendimizi kutlayalım /felicitons-nous” türünden “mücadelelerinin” netice verdiğine dair memnuniyet duygusunu göstermesine engel olmamıştır...³²

Sonuç

Bu çalışmada “soykırım” ile ilişkilendirilen bir takım olgu ve kavramlar noktasında yapılan tespitlerin kısa tekrarlarını yapmaktansa, sonuç yerine gibi düşünülmesi istenen bir takım yorumların verilmesi tercih edilmiştir. Makale bütünlüğünde hiç şüphesiz dikkati çeken nokta, en başta "soykırım" kavramının ne kavramsal ne de bununla ilintili hukukî bir tanımının yapılmamış olmasıdır. Yapılmamıştır, çünkü çalışmanın hareket noktasını "soykırımı" tanımı veya onunla ilişkilendirilen olgu ve olaylar değil, konunun ne Ermeni tarafı ne de Türk tarafının yaşanan olaylar her ne ise birinin diğerini hiç de itibara almadığı ve almayacağı yalın gerçekliğinin ortaya konulması gerektiği düşüncesi oluşturmuştur. Zira her iki tarafın site kaynakları bu tanımı, hukukî boyutu yorumlama aşaması dışında paralel olarak vermektedirler. Çalışma boyunca vurgu, tarihî “gerçeklik” olgusunun, “soykırım” üzerine inşa edilen ve edilecek yazılı, görsel, hatta işitsel hangi türden bir metin olursa olsun önceden belirli sabit hükümleri içerdiği ve içereceği, bu yönde bir sürekliliğin Ermeni tarafı söz konusu olduğunda olmazsa olmaz bir karakteri barındıracağı üzerine yapılmıştır. Buna bağlı olarak tarihî gerçeklik salt gerçeklik sorgusuna dönüştürülmüş ve metinsel gerçeklik olgusu etrafında bir tartışma denemesi yapılmıştır. Dolayısıyla asıl tarafların, tarafların ilişkide buldukları “taraflar”ın veya muhaliflerin dahi birbirine atıfta bulunurlarken, bu mesele ekseninde neden daima tırnak işaretinin gücüne itibar ettikleri sorusunun cevabı, bir noktada bu makale yazarının kendi metinsel gerçekliğine sizin yüklediğiniz anlamda da saklı olacaktır. Bu makale yazarı, şüphesiz, olaylar ve olgular -olup bitmiş ne varsa- hakkında somut, teyit edilen bilgiler yanında, büyük ölçüde olguların “gerçekliği” üzerine kurgulanmış yorumları, “taraf ve taraf çevresinde uzlaşan ve çatışan karşı tarafların” görünümünü vermiş, bunu yaparken de bolca tırnak atmıştır.

³² Yalnızca Ermeni reaksiyonlarını değil, Ermenilerin Türk tarafının reaksiyonu hakkındaki yorumlarını görmek için bkz (<http://www.cdca.asso.fr/gamk-9-novembre-2000.htm>).

EK I. Türk Web sitelerinde "Ermeni meselesi" söylemi: Turkish Forum ve Dışişleri Bakanlığı siteleri örneği

Başta akademik ve popüler yayımlar ve basın organları olmak üzere Türk literatüründe Ermeni "soykırımı" iddiasının gerçekliğini ve gerçekliğin dile getirildiği hâkim söylemi kısmen görebilmek için yalnızca iki Türkçe web sitesinde yer alan metinler dikkate alınarak bir analiz denemesi yapılabilir. Bu sitelerden ilki resmî bir kuruluş olarak T.C Dışişleri Bakanlığı'nın <http://www.mfa.gov.tr> sitesi, ikincisi ise Türk Tanıtma Fonu destekli hükümet dışı kuruluş (NGO) <http://www.turkishforum.com>, adresli Turkish Forum sitesidir. Gönüllü bir kuruluş olmakla *Turkish Forum* "günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin daha iyi anlaşılmasıyla olduğu kadar Türk tarihini aydınlatma" amacıyla yola çıkmıştır. Yine kamuoyunu "dünya realiteleri hakkında Türk bakış açılarıyla daha iyi aydınlatmak için ayrıntılı belgeler ve açıklayıcı bilgi"ler sitede ağırlıklı olarak İngilizce sunulmuştur. Şüphesiz her iki sitenin dil tasarfunun Türkçe yanında İngilizce olmasının sebebi (Dışişleri sitesi bazı metinleri Fransızca da yayınlamıştır) içerdeki "biz" in dışardaki "onlara" ister resmî ister başka kanaldan olsun nihayet anlatılması işinin, internette İngilizcenin tesir ve kullanım alanlarının genişliği, hatta diğer Batı dillerine göre üstünlüğünün dikkate alınmasıdır. Her iki sitenin belge-bilgi dağılımındaki paralelliği görmek zor değildir. Dışişleri web sitesinde *Foreign Policy* (Main Issues → Armenian Allegations → The Armenian Issue in Ten Questions and Answers, Foreign Policy Institute - ayrıca Ermeni Meselesiyle ilgili diğer 14 altbaşlık da bu *Armenian Allegations* başlığı altındadır → <http://www.mfa.gov.tr/grupe/ad/adf/default.html>) ve *Diplomatic Archives* (→ Foreign Ministry Publications → International Relations → Armenian Allegations → Allégations Arméniennes et Faits Historiques → Dix Questions Dix Réponses) şeklinde site içinde iki ayrı konu bölümlerinde aynı dokümanları bulmak mümkündür. *Turkish Forum* ise *Armenian Question* adıyla tek bir bölüm hâlinde yine alt başlıklarla pek çok belge-bilgiyi sunmaktadır. Her iki sitede ortak taraf meselenin tarihî boyutuna vurgudur. 19. yüzyıl ağırlıklı olmakla beraber Osmanlı Ermenilerinin siyasi ve sosyo-kültürel durumu ve genel Türk-Ermeni siyasi ilişkileri Dışişleri web sitesinde, öncelikle *Armenians in Ottoman Documents, chp. I. introduction* (<http://www.mfa.gov.tr/grupe/eg/eg11/05htm>), *Armenian Atrocities, A Compilation of Views* (<http://www.mfa.gov.tr/grupe/eh/eh08/default.htm>) ve Fransızca/İngilizce esasta "soykırım" merkezli Ermeni propagandasında daima yer alan iddiaların 10 soru-cevap şeklinde ele alındığı *Allégations Arméniennes et Faits Historiques* (<http://www.mfa.gov.tr/grupe/eh/eh10/sumchtml>) sayfalarında özet ve yoğun-sıkıştırılmış bilgiler ve karşı görüşler ile verilmiştir. Diğer yandan *Armenian Allegations* kısmındaki geri kalan yazılar da bu konulara dâhil edilebilir. Dışişleri web sitesindeki İngilizce ve Fransızca olarak verilen söz konusu bu on soru-cevap (<http://www.mfa.gov.tr/grupe/eh/eh10/sum.html>) sorulardaki bazı ifade değişiklikleriyle *Turkish Forum* sitesinde de vardır. Bu meselede, içerik söz konusu ise soranın ve cevaplayanın aynı taraf olduğu soru-cevap tekniği kullanılmış ve yine içerik bağlamında karşı tarafın kendisine yönelik ürettikleri itibara alınarak bütünüyle tarihî veri destekli çürütme ve karşı-gerçeklik amaçlanmıştır.

Özelde Fransız-Ermeni cemaati genelde Ermeni diasporasında Osmanlı devrini-Osmanlı öncesi de esasta dışarıda tutulmayabilir- kendine göre yorumlanarak üretilmiş "soykırım" tarihi/tarihleri ve tüm bir tarihî söylem alanı, "soykırımın" Ermeniler dışında başkalarının ve nihai olarak Türkiye tarafından tanınması ve ardından gelen tazmin ve hak talepleri hedefi merkezinde birleşik örgütlü siyasi harekete ve onu kuşatan siyasi söyleme dönüşmüştür. Bu noktada her iki web sitesinde Ermeni tarafının "soykırım" tarihi ve onun tarihyazıcılığı meselesi üzerine karşı "gerçekliği" sunacak, "Ermeni meselesi" başlığı altında yer alan ve Osmanlı perspektifini belgeye dayalı değerlendirme ve yoruma tâbi tutulmuş incelemelere (ağırlıklı olarak 1980 sonrası, toplu bibliyografya bir yana) atıfta bulunan sayfalara daha fazla yer verilmesinde fayda vardır. Tarih anlatımlarının yanında "Armeni meselesinin" varsa dönemin edebî metinleriyle, folklorik metinlerle desteklenmemesi aslında bir eksikliktir.

Böyle bir destekleme "soykırım" hafızasını canlı tutmak için edebiyatı bir araç olarak benimseyen Ermenilere cevap oluşturacaktır. Öyle ki karşılaştırma yapmaksızın yalnızca Fransız-Ermeni sitelerindeki manzaradan bir kesiti tasvir etmek fikir verebilir.

"Soykırım" unutulmamalıdır ki Ermeni tarih yazıcılığında daima bağlama bağlı müstakil ele alınan bir konudur ve zaman-mekânda ırk-soy ve kültürün devamlılığı, millî bilincin canlı tutulması noktasında "herşeyin başını ve herşeyin sonunu, fakat herşeye rağmen *yeniden* hayatiyeti, arabesk bir benzetmeyle *yıkılmadım ayaktayım*" gibi bir temsiliyeti ifade eder. Fransız-Ermeni sanal dünyasında da "soykırımın" tarihi daima "tarih" başlığından ayrı bir konu veya başlık şeklinde ele alınmaktadır. Kişisel web sayfaları diğer Ermeni basın kuruluşları ve politik örgütlerin web sayfaları için bu ortak bir özelliktir. "Soykırımın" anlatımında, yukarıdaki arabesk benzetmeyi desteklemek için uzun uzadıya neden ve nasıl soruları etrafında nihaî "soykırım" üzerine inşa edilen, yani Ermeniler sadece *öyle* oldukları veya bir "şey" karşısında *şöyle* tavır aldıkları için Osmanlı dolayısıyla *böyle* karşılık veriyordu cinsinden bir tasvirî anlatımla duygusal kalıp ifadelerin kısmen de olsa yer aldığı ve somut referansların ezen-ezilen/tahakküm-boyun eğme karşıtlığıyla ele alan tarih yorumlarına ve edebî ürünlere başvurulabilir. Tarih anlatımlarına tipik örnek olması sebebiyle <http://www.perso.club-internet.fr/sarafian/accueil.html> başvurulabilir. Kimliği hakkında bilgi vermeyen Charles Sarafian isimli bir Fransız-Ermeninin bu kapsamlı kişisel web sitesinde (tasarım: 01.01.1998) tarih dışında ayrı bir başlık altında sunulan soykırım bahsine giriş sayfasının sayfa düzeni-sayfada renk kullanımı dahi-siyah zemine- *karanlık* ↔ *bilinmezlik* → *kötülük*, kırmızı renkle- *kan = vahşet* → *zulüm = ızdırap*- küçük puntuyla "*genocide arménien*" yazısının sağında ve solunda yanan ateşlerin altında "*buraya basınız ve cehenneme giriniz!*" cümlesi, yazılanları okumadan, hangi kaynaktan olursa olsun öndüşünceye sahip bir site ziyaretçisini bile şartlandırmaktadır. Bu site Sarafian'a rağmen-benzer içerikteki İngiliz dilli sitelerle kıyasla orijinal olmadığı yönünde otokritik- frankofon Ermeniler hakkında bir fikir verdiği (*Livre d'or/Altın Kitap* kısmından siteye gelen mesajlara ulaşılabilir) ve Sarafian'ın dikkat sahası içinde olan diğer bağlantı (Fransız ağırlıklı ve Amerikan) hatlarına toplu ve ilk elden ulaşmayı sağladığı için bütün olarak başarılı bir tasarım ve kurgu ürünüdür. Tarih anlatımlarındaki arabesk benzetmeye atıf için yine Sarafian imzalı <http://ourworld.compuserve.com/homepages/csarafian/notes.html> web sayfasına bakılabilir. "Yıkılmadım ayaktayım" temsiline daha vurgulu olarak edebî metinlerde nasıl aramadan bulunabileceğine ise iki örnek yeterlidir. İlki "Amerikalı yazar ve şair (1908-1981)" William Saroyan'a ait bir şiir. Er, yalnızca "tarih" Ermenistan'ın bir halk, bir tarih, bir inanç, bir dil, bir kilise başlıkları altında tanıtıldığı <http://www.geocities.com/hatchikian/armenie/resume/index.html> site de yer alır. Erivan'dan *Ararat Dağı/Le Mont d'Ararat vu d'Erevan* fotoğrafının hemen altında 16 dizeli serbest vezinle kaleme alınmış bu şiirden son sekiz dizeyi-bütün parçaya feda edilse de- aynen tercüme ediyorum: *...Haydi Ermenistan'ı yıkınız/ Görelim eğer buna muktedersiniz* (Meydan okuma) / *Gönderin onları çöle ekmeksiz ve de susuz/Yıkın evlerini ve kiliselerini* (Soykırım) / *Göreceksiniz güleceklerini,/ Şarkı söyleyecek ve yeniden dua edeceklerini/ Zira içlerinden ikisi dünyada bir yerde* (diaspora) *karşılaşınca/ Görün yeni bir Ermenistan yaratıyorlar mı.* (*hayatiyet, süreklilik, mücadele*). Sarafian'ın ana sitesi de sizi, aynı altyazıyla, fakat farklı Ararat görünümüyle karşılıyor; bu şüphesiz Ermeniler için ortak sahiplenilen-Nuh'un Gemisinin demir attığı, dolayısıyla bir ırkın doğduğu köken miti-torununun torunu Hay (Haik) ve Hayistan- ve kutsallık atfedilen sembolik mekândır.-

İkinci örnek ise Ermeni kimliğini sanat geçmişinde asla gizlemeyen meşhur "Ermeni kökenli Fransız" şarkıcı Charles Aznavour'un (1924-) "Düştüler/İls sont tombés" başlıklı 8 kıta/4-5 mısralı meşhur şiir-şarkısıdır (1975)³³. Aznavour'un İstanbullu ebeveyni,

³³ Bu şiir- şarkının ilk iki kıtasından ve kimliğe aidiyeti vurguladığı kıtadan (7.kıta) çeviri, şiir hakkında bir fikir verebilir: "*Düştüler, neden olduğunun pek bilmeden/Erkekler, kadınlar ve çocuklar,yalnızca yaşamayı dileyen/Sarhoş adamlar misali ağır hareketlerle/Sakatlanan, katledilen, korkudan açılan*

İstanbul'dan 1918'de "kaçmış" ve 1923'te Fransa'ya iltica etmiştir. Charles Aznavour'un Şiiri için <http://www.chez.com/cdcapa/pedagogie.html>'na, sanat yaşamı hakkında 1998'de yapılan bir röportaja başvurulabilir (http://www.diplomatie.fr/label_france/FRANCE/ART/azn.../aznavour.html). Röportajın yayımlandığı sanat dergisi Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın bir yayın organıdır. Söyleşide Aznavour "Soykırımın" tarihini bildiğini, hatırlanması gerektiğini düşündüğünü ifade eder, fakat asla militan olmadığını da belirtir. 600 şarkının güftecisi, bin şarkının da bestecisi-olan Aznavour'un şarkılarının tümü 30 CD'de toplanmıştır. Fransız chanson'una (şarkı) katkısı açısından mühim bir sanatçı olması yanında, Ermenistan için de yapıp ettikleri bakımından da yabana atılmaz bir Ermeni'dir de. Aznavour 1988 Ermenistan depreminin ardından, Karabağ meselesinin canlanmasıyla beraber kurduğu *Aznavour et l'Arménie* isimli kuruluşun hâlâ başkanıdır.

Siyasî teşkilâtmanın paramiliter cephesini oluşturan Ermeni terör örgütleri de inşa edilmiş "soykırım" tarihinden destek almalarından dolayı, asla Ermeni siyasî hareket ve söyleminden bağımsız düşünülmemelidir. Bu siyasî dönüşümün geçmişi şüphesiz Osmanlı-Ermeni mirasından -en başta komite tipi örgütlenmeden dahi anlaşılacağı üzere- beslenmektedir. Taşnaksutyun Partisinin teşebbüsüyle dünya'nın pek çok ülkesinde *Comité de Défense de la Cause Arménien/CDCA* (Ermeni Davasını Savunma Komitesi) adıyla kurulan komitelerin kuruluş tarihleri esas alındığında (1965, "Soykırımın" 50. yıldönümü) çeyrek yüzyıldan fazla bir geçmişe sahip olsa da bu komitelerin diasporada hitap edilen kitlenin çeşitliliğine rağmen yaratılan kendi içinde tutarlı politik ve ideolojik söylemin tesir gücü ve sarsılmaz "soykırım bilinci" karşısında, "Ermeni meselesi" ya da "Ermeni iddiaları" Türk tarafı için hâlâ Osmanlı perspektifine vurgu yapan, ama aktüalize edilemeyen ironik bir "millî dava" statüsünü korumaktadır. Tek başına Fransız web siteleri taraması bile Türk tarafı açısından meselenin güncelliğini gözler önüne serer.

Bu "millî dava"da Türkiye ciddi bir teşkilâtlamaya muhtaç mı? Bunun cevabı belki şu soruda gizli: Bu millî dava, gönüllü kuruluşlar dışında, devlet içinde kurumsal alt yapıyla karşı taraf hareketinin ve söyleminin tesir dairesini daraltmak faaliyetiyle bir hedef-sabit siyasatler ve stratejiler bütünü içine dâhil edilip aktüel bir "mesele" olarak inşa edilmiş midir? Cevabı bu çalışmada aranmayan, ama cevap gerekse ve verilse kim tarafından verildiği pek de mühim olmamakla beraber menfaat dinamiği noktasında, bu mesele etrafında "soğuk" yaklaşım var mı?

Ermeni web sitelerinin öznel tarih söyleminin merkezine "soykırım" gerçekliğini yerleştirerek, bunu daima aktüel kılama çabaları kısmen de olsa bu çalışmada değerlendirildiğinden Türk tarafını örnekleyen adı geçen iki Türk web sitesinde aktüalize edilen temalar şöyle sıralanabilir: Yakın geçmişte Türk diplomatlarına yönelik Ermeni terörü (msl. Orly katliamı ve Mümtaz Soysal'ın tanıklığı (deposition) Fransızca ve İngilizce metinler hâlinde her iki sitede de vardır), terör örgütleri, terörün kronolojisi. Bu güncellik anlayışına *Turkish Forum* sitesinde yer alan Ermeni tarafının ve -kimi Fransız entelektüel ve akademik çevrelerin- reddiye-reddiyecilik ve revizyonizm (négationnisme-révisionisme) kavramlarına indirgeyerek ele aldıkları başta Bernard Lewis, Justin MacCarthy ve Gilles Veinstein (Fransa)³⁴ örneklerinin temsil ettiği "soykırımın" reddi ve tehcir olgusu etrafındaki değerlendirmeleri

gözlerle; Düştüler, Tanrılarına yakararak/ kiliselerinin eşğinde ya da kapılarının /çölde yığın, sendeleyerek, birlik/Tükenmiş, susuzluktan, açlıktan, demir, ateşten...; Ben bu tabutsuz uyuyan halktanım/ İnancından vazgeçmeden ölmeyi seçen/Asla hakarete başını eğemeyen/Herşeye rağmen sağ kalan ve yakınmayan."

³⁴ B.Lewis ve G.Veinstejn hakkında bilgilendirme yeterli mi? Diğer yandan "soykırımın" reddiyesi meselesinde yapılan ilgili tarafların tartışmaları da son derece mühimdir. Meselâ, massacre/katliam veya extermination/yok etme kavramları kullanılarak "soykırımı" dışarda bırakan ihtiyatlı yorumlara rastlamak da mümkündür. Özellikle, önde gelen Fransız Osmanlı klâsik dönem tarihçisi G.Veinstejn davası/hadise ile ilgili bir örnek bir makale çarpıcı ifadelerle, meseleye malûm tek taraflı Ermeni yorumlarına eleştirel bakışı yansıması açısından dikkate değerdir. Collège de France'a 1998 yılında seçilen Prof. Veinstein'in

içine alan Justin MacCarthy'nin kendi eserine dayalı iki incelemesi ile her iki sitedeki Dışişleri sitesindeki sunumuyla “La déclaration des universitaires américaines, 19 mai 1985/Amerikan Üniversite Mensuplarının Beyanı” başlıklı (<http://www.mfa.gov.tr/grupe/eh/eh10/12htm>) Fransızca metin ve liste dâhil edilebilir. Bu beyanın üzerinden 15 yıl ve iki şahsî davanın geçmiş olduğuna dikkat!

Turkish Forum sitesinde gerçek güncel tavır alış örneği “Türk Soykırımı” gerçekliği açısından değeri geç de olsa anlaşılabilir ve kayda geçen “canlı hafızaların” şahsî “tanıklık/larının -sözlü tarih- “Ermeni Katliamları ve Gazilerle Mülakat/Turkish Survivors of the Armenian Massacres” başlığı altında yorumuz verilmesidir³⁵.

Fransız-Ermeni sitelerinde ise ihtiyat payı bırakmakla beraber bu türden tanıklıklara pek rastlanmamıştır. Yine de tam bir tanıklıklık örneğinden çok “soykırımdan” sağ kalan dedesinden başlayarak babasını (Garabed David Arabyan/1904-1992) ve kendisinin aile tarihi bağlamında Fransa'daki yaşam kesitini veren ve anlatımdan çok fotoğraflar etrafında sizin dillendireceğiniz bir site olarak <http://arabyan.com> gezilebilir. Diğer yandan 24 Nisan Komitesi'nin (<http://com24.armenweb.org/>) yönlendirdiği siteler arasında yer alan Amerikan kaynaklı <http://www.cilicia.com> sitesinden “armenian genocide” konu başlığı altında “Survivors and Eyewitness Accounts” alt başlığında nispeten çok sayıda tanıklık anlatımlarına ulaşmak mümkündür.

Turkish Forum açısından başka bir eksiklik şüphesiz bu tanıklık anlatımlarının çarpıcı ve vurucu görsellik katmak üzere fotoğraflarla desteklenmemesidir. Fransız-Ermeni tarafınca bunun önemi son derece iyi kavranmıştır denilebilir. Gözün söze üstünlüğüne iki örnek; burada da Fransız Ermenilerinin Amerikan sitelerine gönderme yapmaları dikkat çekici; özellikle bakınız <http://www.chez.com/cdcapa/genocide.html/> ya da doğrudan <http://www.armenian-genocide.org/photointro.html/>-Washington merkezli *Armenian National Institute* sitesi).

Histoire, (Nisan 1995) dergisinde “soykırım” ile ilgili esasta Ermeni cephesini revizyonist yaklaşımla ele aldığı makalesine (Osmanlı kaynaklarına sahası itibarıyla son derece vakıf Veinstein Ermeni tarihçilerin verilerinin mesnetsizliğine vurgu yapmaktadır) atıfla karşıt bir dizi yazı üreten şahısların üslubunu ve terminolojisini tımsaklı alıntılarla imalı bir şekilde kullanan (“*fausse réalité*/yanlış gerçeklik ve *vérité tronqué*/kesik, güdük gerçek”) bu derginin yazı kurulu üyesi Prof.Pierre Chuvin'in makalesi bir ölçüde, bu çalışmanın “eğilip bükülebilir gerçeklik” temasıyla örtüşmekte ve akademik üslupta Ermeni ve onun Fransız ve diğer (Yahudi) destekçilerinin yaklaşımlarını *gayriadil* ve *saçma* olarak nitelemesi açısından okunmak üzere ilgililere sunulmuştur (<http://liberation.com/quotidien/debats/janvier99/990106c.html>). Bu davanın sonu merak konusu olarak bırakılmakla beraber, ayrıca mukayese için Ermeni perspektifiyle örtüşen taraftar yorum, yukarıdaki Yahudi taraftara atıfla *Kudüs Holokost ve Soykırım Araştırma Enstitüsü* Müdürü Israel Charny imzalı ve Veinstein'in Akdeniz İnsan Bilimleri Merkezi'nde/*Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme (MMSH)* 12 Mayıs 2000 tarihinde halka açık konferans-dersin Charny izlenimleri ve konferans sonrası CDCA Marseille-Provence'in örgütlü tepkisi için <http://www.chez.com/cdcapa/cdcapa.actu.htm> veya <http://www.chez.com/cdcapa/veinstein.html> sayfasında “L'affaire Gilles Veinstein, négationniste du génocide de 1915” yazısına bakılabilir. Tepki hatta baskı neticesinde adı geçen kuruluşun müdürü (müdürün CDCA'ya mektubu da aynı web sayfasında) Veinstein'i seminer programından çıkarmıştır... Bu taraftar yorumu destekleyen bir başka makale ise, yine aynı siteden yönlendirilen <http://www.liberation.fr/quotidien/debats/decembre98/981228c.html> adresiyle “Négationnisme au Collège de France” (Catherine Coquio) başlıklı yazıdır; bu yazı P. Chuvin'in makalesinden önce okunmalıdır. Bernard Lewis davası ile ilgilenenler ise *La Cause Arménienne* dergisinde (1996, vol.13, no.31) Daniel Bermond imzalı bir makaleye ulaşabilir; <http://www.armen-info.com/lacause/no-32/lc321wis.html>. Türk tarafından da bir köşe yazısı örneği olarak Ermeni meselesine hassas yazarlardan Oktay Ekşi'nin (Hürriyet) Ermeniler bir yana özellikle Avrupalı destekçilerini ima eden “Çağdaş Ortaçağlılar” başlıklı yazısına bkz. Ekşi (1999).

³⁵ *Türk soykırımı* gerçekliğini dönemin tanıklıklarıyla doğrulayan yakın tarihli iki esere özellikle bakınız. İlter (1999), Süslü (1999). Bu eserler bir yana yine KÖKSAY Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi ve Canlı Tarih Serisi altında Ermeni meselesini çeşitli boyutlarıyla ele alan diğer akademik çalışmalar - diğer tanıklık eserlerin yayın tarihlerine dikkat çekilirse Korkmaz (1990), Yurtsever (1990)- içinse derginin Yayınlar listesine bakılabilir.

Söz konusu iki Türk sitesinin "soykırım" karşıtlığı dışında *Karabağ Meselesi* ve *Azerbaycan* ilişkisi aktüel kapsamına girmektedir.

Peki Fransız-Ermenileri hangi kanallarla günceli yakalıyor ya da belirliyor? Fransız Ermenilerinin salt haber siteleri <http://armenoscope.com> ve <http://www.armen-info.com/> ile aynı siteden ulaşılabilen iki dilli *Comité National Arménien du Canada*/Kanada Millî Ermeni Komitesinin bülteni olan <http://www.armen-info.com/gamkhorizon/index.htm> yine *Union Générale Arménienne de Bienfaisance*/ Umumî Ermeni Hayırseverlik Birliği Bülteni'nin <http://www.lettre-ugab.com> siteleri, siteler arası bağlantı kurma fırsatını vererek ziyaretçiyi site arama derdinden kurtarmaktadır. Sanal ortamda propaganda ve genel olarak bilgi transferi, kişinin meraklı olsa da üşengeç olabileceği ihtimaline mi dayalı yoksa? Bu sitelerde gerek Fransa içi gerekse diaspora Ermeniliğinin ve "soykırımın" gündemde tutulması yönünde Fransız ve İngiliz dilli "link"lerle -farklı kaynaklardan aynı veya aynı/farklı haberin farklı cepheleriyle vurgulu haberleri ve yine örtüşen/ayrışan yaklaşım ve yorumları Ermeni kökenlilere ve diğer ilgililere *Actualité* kısımlarıyla ulaştırmaktadırlar.

Her iki Türk web sitesinde de yer alan yukarıda sözü edilen 10 soru-cevapta, dipnotlu cevapların kaynak malzemesini İngiliz, Fransız ve Rus arşiv dokümanları yanında, mesele üzerine Türkçe literatürün temel incelemelerinden Esat Uras'ın *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* (İstanbul, 1987, 2. Baskı) eseri başta olmak üzere bir takım Ermeni yazar ve tarihçinin eserlerinin değerlendirmesi, Başbakanlık Arşiv Yayınları ve ilgili yabancı arşiv malzemesi (*Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, Ankara 1995), Bilal Şimşir'in arşiv yayınları, Kamuran Gürün'ün ve Türk literatürüne dâhil yerli araştırmacıların incelemeleri oluşturmaktadır. Bu malzemenin tamamı Ermenilere yönelik asla bir "soykırımın" gerçekleşmediği gerçeği üzerine inşa edilen Türk tarafının tarih yorumuna işaret etmektedir.³⁶ Fakat bu yorumun teklifi ve bütünlüğü -belge-tarihten yorum tarihe geçmeyi başaran incelemelerin (yorumu destekler yorumlar) çoğalması şartıyla- çok yönlü kanallar kullanılarak sistemli ve kurumsallaşarak yayılmadığı ve savunulmadığı takdirde, Türk tarafınca iddia olmaktan öte geçmeyen, ama diğer tarafça, artık "ispatlandığı" için inkâr ve reddedilemez gerçeklik olan "soykırımın" etrafında kurgulanan ve daima güncel tutulan/tutulacak diasporanın öznel tarih inşası ve söylemi karşısında "Türk tarafının versiyonu ise..." kalıp ifadesi olmaktan kurtulmayacaktır. Fransızca on soru-cevabın aslı ve tercümesi EK-1.1'de verilmiştir. Burada tek tek cevapların içerikleri hakkında bir değerlendirme yapmak yerine (bunun için yukarıda sıralanan araştırmacıların eserleri okunabilir) bu metinlerin Fransızca yazıldığı dikkate alınarak kavram ve olguların birkaçı üzerinde taraf söylemine yönelik ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır.

Ermeni meselesini iddialarla odağa alan bu cevap-metinlerde, ortak ve sıkça kullanılan

³⁶ Bu noktada yalnızca Ankara'daki araştırma kütüphanelerindeki "Ermeni meselesi" ile ilgili yayın durumunun niceliksel görünümünü vermek yerinde olur. Bir ihtisas kütüphanesi olarak Türk Tarih Kurumu kütüphanesinin sitesinden "ermeni" anahtar kelimesiyle yapılan taramada yalnızca 39 eser kaydı tespit edilmiştir. Bu 39 yayından Bilal Şimşir'in *Documents Diplomatiques Ottomans, Affaires Arméniennes* (Ankara, 1985, İngilizce-Fransızca) belge yayınından 6 adet yine aynı yazarın *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)*, (Ankara, 1986)-eserin İngilizcesinin çevirisidir -ve Başbakanlık Arşivlerinin yayını olan *Armenians in Ottoman Documents (1915-1920)*, (Ankara,1995) matbu kaynaklar dışındaki eserler Türkçe, Rusça ve İngilizce başvuru eserlerinden oluşmaktadır. Başka bir anahtar kelime ile tarama yapmanızı özellikle öneriyorum. Esat Uras'ın *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* (İstanbul, 1987) eserine ancak yazar adı taramasından ulaşabilirsiniz. Üniversite Kütüphanelerine örnek olması açısından Bilkent Üniversitesi Kütüphanesinin aynı anahtar kelime tarama sonucunda ağırlıklı olarak Türkçe, İngilizce ve Rusça 149 basılı kaynak ve incelemeye ulaşılabilir. Ermeni meselesi üzerine Türk üniversitelerinde yapılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının toplamı 56 ile sınırlıdır. Bunlardan YÖK tez sorgu sonucuna göre 42 yüksek lisans (32 tez ile Tarih başı çekerken, sosyoloji-sosyal psikoloji alanında 3 ve uluslar arası ilişkiler 2 tez ile temsil edilmekte!) ve 14 doktora tezi ise yalnızca tarih alanındadır.

ifade şekillerine ve kalıplarına ve bu ifadeleri güçlendirici nitelemelere, zaman-mekânda politik ve kültürel bağlamda karşılaşan (bu karşılaşmanın yönü önemli) iki ayrı toplumun bir olgu ve kavram etrafında kendini nasıl tanımladığı, birinin diğeri tarafından nasıl tanımlandığı (ve neden öyle tanımladığı, tasvir ettiği) ve tanımları yönlendiren çok çeşitli faktörler açıklanmıştır. Açıklamalarda örneklendirme ve kıyasa yer verilmesi, kavramların ve olguların iki taraflı çözümlenimin gerektirdiği vazgeçilmez ispatlama ve inandırma için bir ifade aracı olarak daima kullanılmıştır.

Cevap-metinlerin içeriği esasta, parça-bütün ilişkisi korunarak, Ermenilerin Türklerle temasından önceki geçmişine atıfla esasta iki toplumun ilk temas sonrası çok yönlü ilişkilerinin anlatımından ibarettir denilebilir. Karşı-gerçeklik ise, bu anlatımın kendisidir. Bu ise, doğrudan metinler arası ilişki kurularak, her metinde anlatılanların “soykırımın” reddine karşılık Osmanlı perspektifinde bir “Ermeni meselesinin” karşı-gerçeklik olarak kabulünün, dolayısıyla anlatımının, fakat nasıl anlatıldığının, bu meselenin tarafça belirlenen içeriğinin, içerikteki karşı-gerçekliğin tutarlı ilişki/düşünce hâlini, yani söylemin kendisini oluşturmaktadır.

Söz konusu cevap-metin çözümlenmesi yukarıda ifade edilen hususları doğrudan ve daha vurgulu içerdiğinden, yalnızca ikinci ve üçüncü cevaplar esas alınarak yapılmıştır. Bu soru-cevaplar içinde Ermeni meselesinin doğrudan başlangıcı 19. yüzyıl başına kadar giden siyasî ve uluslar arası boyutu, yani Rus, İngiliz ve Fransız müdahalesi ve Ermeni siyasî örgütlerinin faaliyeti ile bir Ermeni devleti yaratılması hareketi ve bu hareket karşısında Osmanlı mücadelesi 4. ve 6. ve diğer sorularda anlatılmıştır. 1915 tarihinde Osmanlı yönetiminin Doğu Anadolu’da Rusya destekli Ermeni isyanları ve beraberinde gelen halka yönelik kısımları karşısında tedbir olarak sevk ve idare ettiği Ermeni tehcirinin ve “soykırım” merkezli politik söylemin hâlâ canlı olarak hüküm sürdüğü dikkate alındığında, Türkiye açısından da zihinleri meşgul eden bir Ermeni meselesinin var olduğu gerçektir. Türk tarafına zarar verici 10 yıllar boyu süren Ermeni terörü gerçekliği bile tek başına Türkiye için bir Ermeni meselesinin varlığını kabul ettirecek kriterdir denebilir. Bu iki Türk web sitesinin “Ermeni” başlıkları dahi böyle bir meselenin varlığının kabul edildiğine işaretir. Bu çerçevede soru-cevapların bütünü analiz Türk literatürünün inceden inceye okunmasını ve değerlendirmeyi gerekli kılacaktır. Bu ise yalnızca 2. ve 3. sorularda izlenmeye çalışılan yöntemle şu aşamada mümkün olmamıştır. Üçüncü sorudan sonra sorulan sorular ve içerikleri “Şark meselesinin” bir parçası olarak sunulan Ermeni meselesini odağa alan cevaplardır. Bu cevaplara hâkim olgu ve kavramlar, kavramların açıklanması, olayların buna bağlı irdelenmesi, yabancı literatürle hangi açılardan “uygunsuzluğu”nun tespiti bunun nedenleri yukarıda ifade edilen karşı-gerçeklik söyleminin ortaya konulmasında bu çalışma da dâhil olmak üzere vurgunun eksik kalan yönü olmuştur. Fakat 2. ve 3. soruların içeriklerinde karşı-gerçekliğin hâlde mevcut olduğuna dair yazarın dikkat alanına giren bir takım kavram ve olguların değerlendirilmesinin eksik kalan bu yöne kısmen de olsa katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Fil nitelemesinin peşinen soruda verilerek, bu nitelemenin gerçek dışı bir niteleme olduğunun delillendirildiği “Türkler Ermenilerin topraklarını zorla mı aldılar” sorusu (2. soru) pek çok açıdan dikkate değerdir. En başta iki toplum, “Türkler” ve “Ermeniler” tümel topluluk adlarıyla belirtilmiştir. Bu iki topluluğun önceden karşılaşmış olduğu soruda aşikâr, zira fail Türklerin nesnenin sahibi olarak “kabul edilen” Ermenilere “güçle” (çeviride “zorla”; par la **force**=güç) üstünlük sağlayarak, sınırları belirsiz “topraklarını” *ele geçirdiklerini* (aldılar mı?) ifade etmektedir. Soru Fransızcadan Türkçeye çevrimde vurgunun nereye olacağına kilitlidir. Zorla mı yoksa, Ermenilerin toprakları tamlamasına mı? Soru “Türkler zorla Ermenilerin mi topraklarını aldılar? şekliyle yeniden sorulsa, içerikte Ermenilere ait olmadığı ispatlanan bu toprakların soruda da Ermenilere ait olmadığı kesinlikle hükme bağlanabilirdi. Sorunun bu şekilde sorulması dil bilimcilerin işi... Bu soru Ermeni iddiasına, yani Ermenilerin “tarihi” topraklarına, bu toprakların yine onlara göre “işgal edildiği”ne peşinen atıfla çeviride vurgu yalnızca Türk okuru için bir değere sahiptir. Ermeni tarafı için

iki vurgu da muhtemel bir soruda ve muhtemel bir içerikte eşit dağılacaktır. Bu soru için ise esas olan içerikte ikisinin de Türk tarafınca gerçek dışılığının eşit ölçüde ispatının amaçlanmasıdır. Metin-içerik sınırları pek de belirgin olmasa da bu "tarihi" topraklara, yani açık ima yoluyla ilk soruda belirtildiği gibi "Doğu Anadolu"da -Türk tarafınca bir ima değeri taşıdığı kabul edilse de bu saha Ermenilik merkezinde "yurt" olma özelliğini Ermeni tarih yazıcılığında sürdürmektedir - Ermenilik olgusu ve onu doğal olarak temsil eden en üst yapı olması gereken bir "devlet" in Ermeniler tarafından "tarihi" yurtlarında varlığı sorgulanmıştır. Metnin ikinci paragrafının ilk cümlesini Ermenilerin devletten ne anladığı ile Türklerin devletten ne anladığına işaret eder gibidir: "*A aucun moment, les Arméniens vivant sur ce territoire soumis à tant de souverainetés n'instituèrent d'Etat arménien indépendant ou unifié* (Pek çok egemenlik altında kalan **bu** sahada yaşayan Ermeniler **hiç bir** zaman **bağımsız** veya **birleşik Ermeni** devleti **tesis etmediler**). Bu cümlede vurgu yapılan kelimeler Türk tarafının gerçekliğini yansıtan anahtar anlamlara işaret edebilir. Türklerin Anadolu topraklarına nüfuzu bir kronolojinin başlangıcı kabul edilirse, bu tarihten ne önce ne de sonra yani **hiç bir zaman** gibi kesin bir zaman zarfıyla devlet kurmak ile ilgili zaman sabitliği sağlanmıştır. Bunu **bu** (**ce**, eril işaret) sıfatıyla belirsiz olmakla beraber ima edilen sahanın, devletin kurulduğu iddia edilen mekânın belirlenmesi izler. Mekân tabii ki esasta Ermenilerin değil, gelmiş geçmiş diğer pek çok egemenliğin altında kalmıştır, egemenlikle kastedilen ise yine Ermenilerin kökenleri meselesinde "biz onların mirasçısıyız" şeklinde ifadeye karşılık gelebilen uygarlıklardır (bkz soru 1'in içeriği). Fransızca cümlede **instituèrent** (**instituer** mastarının üçüncü çoğul zamir çekimi, fail=Ermeniler=Les Arméniens) fiili ve yüklemi Türkçede **tesis etmek** fiili ile karşılandı. Türkçede olduğu gibi Fransızcada da bir devlet kurulur, inşa edilir, kurulduktan sonra idare edilir.³⁷ Fransızca metinde bu fiiller belirtilenin dışına idare etmek anlamına gelen **gouverner** fiili ikinci cümleyi takip eden "bir kaç soylu aile emperyal süzeren vassallar olarak bazı bölgeleri çevre güçler arasında tampon hizmetiyle **idare ettiler**" cümlesinde ilk paragrafın ilk cümlesinin açıklanmasından ibarettir. Ele alınan bu cümleyi mühim kılan taraf, esasta metnin giriş cümlesinin, bu cümlelerin aynı anlamda farklı zaman zarfıyla verilerek içerikte hassas olunacak temayı peşinen bir hükümle bildirmesidir ("*Le territoire où, pendant un certain temps, les Arméniens ont vécu ensemble n'a jamais été gouvernés par eux comme un état indépendant et souverain*" /Ermenilerin bir arada bir zaman yaşadıkları **saha** onlar tarafından **bağımsız** ve **egemen** bir devlet gibi **asla idare edilmemiştir**.) Denilebilir ki ilk ve ikinci paragrafın ilk cümleleri her üç cümlede de kullanılan fiiller etrafında okura ana temayı daima hissettirmek ve canlı tutmak için "devlet" kavramı üzerine çerçeve çizilmiştir.

Üçüncü soru ve cevap metni yine Selçuklu ve Osmanlı idaresi altındaki Ermeni unsurunun pozisyonu üzerine ve büyük ölçüde dördüncü ve altıncı soruların cevaplarına zemin oluşturan ön bilgi, hatta ön düşünce sunan bir içerikte kurgulanmıştır. Kurgu "...Ermeni propagandacılarının ilân ettikleri gibi Türklerin her zaman gayrimüslimlere ve özellikle Ermenilere kötü muamele yaptıkları..." ifadeleriyle metinde yer alan Ermeni iddiaları merkez alınarak yapılmış, "öte yandan tarih haddinden fazla ispatlamaktadır ki..." şeklinde başlayan karşı cevap, iddia edilen bu görüşlerin yanlış olduğu tarihe referansla kanıt örneklerle verilmiştir. Örneklendirme retorikte sıkça kullanılan bir araçtır. Metinde kanıtlar, meselâ Selçuklu dönemi için dönemin Ermeni vakanüvisi Urfalı Matteus'dan, Osmanlı zamanı için Voltaire'den Michelet'ye, Lamartine'e meşhur seyyahlar Claude Farrère, Pierre Loti daha pek çok ismin belirtilmesiyle pekiştirilmeye çalışılmıştır. Kimilerinden de alıntılar yapılmıştır.

³⁷ Metinde belirtilenlerin dışında, esasta inşa etmek,yapılandırmak, kurmak, tesis etmek karşılığı bir de **constituer** fiili kullanılmıştır. (yine ikinci paragrafın son cümlesi; "*Qu'elles n'aient jamais constitué un état indépendant...* (Asla bağımsız bir devlet kurmadıkları...)" Türkçenin dünyasından Fransızcanın dünyasına geçişte devlet kurmak ibaresindeki fiili en uygun karşılayan fiil, bana kalırsa **fonder** (İng. to found) olabilirdi. Bu fiil metinde kullanılmamıştır.

Şüphesiz Türk tarafının Ermeni meselesine yaklaşımında yakaladığı can alıcı ve karşı gerçekliğe güç kazandıran üstünlüğü sıkça başka metin bağlamlarında da dile getirilen “yüzyıllardır bir arada huzur içinde yaşamış iki topluluğun birden bire neden isyan ettiği ve buna karşılık katledildiği” sorusunda saklıdır. Cevabın derinliği İslâm hukuku kadar Osmanlı “millet sistemi” kurumundadır.. Türk tarafının tarih söyleminde olduğu kadar bu türden bir politik söylemde “soykırım” söylemini hangi açıdan olursa olsun ele alan öncelikle Ermeni tarihçi ve araştırmacılara yönelik ortaya konması gereken konu Osmanlı idarî perspektifi olmalıdır. Unutulan salt propaganda ile propaganda malzemesi hâline dönüştürülen tarihin kendisi arasındaki farktır. Retorikte içeriği, hitap edilen kitle de şekillendirir.

Yine olgu ve olayların ayrıntısından kaçınarak “...saldırdılar ve zulmettiler mi” sorusunun, Türk-Ermeni ilişkileri; Selçuklu ve Osmanlı idaresindeki Ermeni cemaatinin tâbiyet ilişkisinin karakteristiği ilişkilendirilerek nasıl cevaplandırıldığı hakkında genel bir fikir verilebilir. Burada ilişki, herhangi bir fiille ve fiilin yönelimine referansla anlamlandırılacaktır. Saldırmak (**attaquer**) ve zulmetmek (**opprimer**) fiilleri, metin içinde Ermeni iddiasının ifadelendirildiği cümledeki “kötü muamele yapmak (**maltraiter**)” fiilinin geniş anlam kaplamı içinde yerini alır. Fransızca metinde **attaquer** fiili hiç kullanılmamış olmasına rağmen **opprimer**, isim hâli (**oppression**) ile beraber sıkça geçmektedir. Bu fiil özellikle Türk-Ermeni karşılaşması sonrası, fakat öncesine atıfla Ermenilerin **Bizans zulmünden** kendilerini **kurtaran Türklere** Bizans’ın kendileri için neyi temsil ettiğini ifadelendirmek üzere kullanılır. Burada karşılaşmanın ve ilişkinin yönü sabittir. Önce Ermenilerden Türklere doğrudur. Bir alıntı ile örneklendirilirse; “...comment les Arméniens avaient accueilli la conquête seldjoukide: par des fêtes et des actions de grâces pour remercier le Seigneur de les avoir **délivrés de l’oppression byzantine**” (...Ermeniler Selçuklu fethini nasıl karşıladılar: ...kendilerini Bizans zulmünden kurtaran Tanrı’ya müteşekkik olduklarını bayramlarla ve minnet hareketleriyle.../dikkat burada, Selçuklu beşerî vasıtasıdır ve minnet ve teşekkür dolaylıdır). Minnet ve teşekkür karşı cevap Selçukludan nasıl gelmiştir? Cevap Türklere Ermenilere yönelir: “*Les Seldjoukides protégèrent l’Eglise arménienne que les Byzantins avaient essayé d’éliminer*” (Bizanslıların tasfiye etmeyi denediği Ermeni kilisesini **korumuşlardır**.)

Himaye etmek anlamını da çağrıştıran **protéger** fiili, faili Selçukluları temsilen belirtilen şu alıntıda “...les chefs spirituels arméniens se déplacèrent pour remercier le sultan seldjoukide **Melik Chah de sa protection**.” (...Ermeni ruhanî başları Selçuklu Sultanı **Melik Şah’a himayesinden** dolayı teşekkür etmek için hareket ettiler.) Melik Şah ile şahsileştirilmiştir. Metinde Selçuklu devrinde Hristiyanlara nasıl “muamele” yapıldığı meselesi çağdaş kaynaklardan örneklerle kuvvetlendirilir. Bu kuvvetlendirmenin amacı esasta Osmanlı zaman-mekânına geçişi temellendirmek için hâldeki bildirimle gelecekteki muamelenin de öyle olacağına yönelik atıflara zemin hazırlanmasıdır. Urfalı Matteus için “kalbi Hristiyanlara karşı aşkla ve iyilikle dolu” (*plein d’amour et de bonté*) Melik Şah “İsanın oğullarına” çok iyi muamele yapan (yani kötü muamele yapmayan) ve Ermeni halkına zenginlik (**richesse**), barış/huzur (**paix**) ve mutluluk (**bonheur**) getirmiştir. Ermeniliğin Osmanlı mekân-zamanında durumu ise, bu üç kavram **prospérité** (refah) kelimesiyle tek kavram içine alınarak vurgulanır. Selçukludan Osmanlıya geçiş öncesi ara paragrafta tüm bu “muamele” dinamiğini belirleyen hukukî yapının özeti verilir. Esasta, bu paragrafta bir İslâm devletinde gayrimüslim unsura muamele, hukukî çerçevesinin ötesinde **tolérance** üst kavramında ele alınsa da zimmî statüsü kanalıyla tolere edenlerin kimliği “Türk fatihlerden (les conquérants turcs)” başkası değildir. Alıntıyı uzunluğuna rağmen vermekte fayda var: “*c’est pourquoi les conquérants turcs passèrent des accords avec leurs sujets non-musulmans selon desquels ces derniers acceptaient le statut de “zhimmi” qui en retour, du respect de l’ordre établi et du versements d’impôts, leur accordait la protection de leurs droits et de leurs traditions. Des populations de religions différentes furent ainsi traitées avec une tolérance inconnue*” (Bu sebeple Türk fatihler gayrimüslim tebaa ile anlaşmalar yaptılar

buna göre onlar da mevcut düzene riayet ve vergi vermekle haklarını ve geleneklerini korumayı şarta bağlayan zimmî statüsünü kabul etmişlerdir. Farklı dinden topluluklar böylece **görülmemiş bir toleransla muamele** edilmişlerdir.)

Tolerans kavramı belirtildiği bağlam dışında ikinci defa Osmanlıya atıfla **hürriyet (liberté)** kavramıyla beraber yeniden zikredilmiştir. Metinde Ermeni cemaati için tâbi olan-tâbi kılan ilişkisi ve bu ilişkinin yönü ile ilgili saptamalar Selçuklu sahası bir tarafa daha ağırlıklı olarak Osmanlı sahasında anlatılmıştır. Osmanlı'nın **millet-i sadıkası (la communauté loyale)** bu sıfatı **nasıl kazanmıştır?** Tabi bu soru, cevabını Ermeni cemaatinin "Türk-Osmanlı" toplumunun kültürüne, örf ve âdetlerine, yaşayış şekline **katkıda bulunarak** sultanların itibarını (**crédit**) ve güvenini (**confiance**) **kazandığı** ve bu sıfatla adlandırılmaya "layık olduğu" şeklinde tâbi kılan merceğinden bulur. Bu cevap idarî, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda örneklendirme ile kanıtlanmıştır; "29 Ermeni paşalığa kadar yükselmiş, ...v.s.". "Ermeni meselesi" söyleminde merkeze alınarak iç siyasî ve uluslar arası boyutuyla hep değerlendirilen (yani meselenin siyasî boyutu) sadık Ermeni'nin nasıl asi Ermeni'ye dönüştüğü meselesinin anlaşılması (soru 4 ve 6) bu itibar ve güven kazanma sürecinin aynı zamanda Ermeni cephesinden bir bakışla irdelenmesine bağlıdır. Bu ise müstakil Ermeni araştırmalarını gerektirmektedir. "Soykırım" söyleminin etki gücünü genişleten yayınların ve araştırmaların yalnızca çokluğu (niteliği değil) dikkate alındığında dahi bu bir değer ifade eder.³⁸

³⁸ Bu araştırmalara örnek olarak yine Fransız-Ermeni cemaatini ne açıdan temsil ettiği malûm *Ermeni Davasını Savunma Komitesi Fransa (CDCA)* merkez web sitesindeki bibliyografik listeye bakılabilir (<http://www.cdca.asso.fr/cdca/colloque/colloquedca-bibliographie.htm>). Bu listeye E.Uras'ın ve K. Gürün'ün eserleri dâhil edilmişse de, ne B.Şimşir'in ne de Başbakanlık Arşivlerinin Ermeni meselesi ile ilgili belge yayınları itibara alınmamıştır. Burada dahi muhtemel gerçeklik-karşı gerçeklik kurgusunda kullanılacak "kaynakların" seçimine dikkati çekerim.

EK I.1. Dix Questions, Dix Réponses (On Soru, On Cevap)

1. L'Anatolie Orientale est-elle le territoire d'origine d'arménien? (Doğu Anadolu Ermeni (kökenli)Sahası mı?)
2. Les Turcs ont-ils pris par la force les terres des Arméniens? (Türkler Ermenilerin topraklarını cebren(zorla)mı aldılar?)
3. Les Turcs ont-ils toujours attaqué et opprimé les Arméniens dans l'histoire? (Tarihte Türkler Ermenilere her zaman saldırdılar ve zulmettiler mi?)
4. Les Turcs ont-ils vraiment tenté de massacrer les Arméniens anatoliens? (Türkler Anadolu Ermenilerini katletmeye gerçekten giriştiler mi?)
5. Qu'est-ce que l'on entend par le terme "génocide"? ("Soykırım" teriminden ne anlaşılmalıdır?)
6. Les Turcs ont-ils voulu et entrepris un massacre systématique des Arméniens en 1915? (Türkler 1915'de Ermenilerin sistemli katliamını istediler ve giriştiler mi?)
7. Talat Pacha a-t-il expédié des télégrammes secrets ordonnant des massacres? (Talat Paşa katliamları emreden gizli telgraflar gönderdi mi?)
8. Y-a-t-il eu un million et demi de morts arméniens pendant la Première Guerre Mondiale? (Birinci Dünya Savaşında bir buçuk milyon Ermeninin ölümü oldu mu?)
9. Le Traité de Sevres est-il toujours en vigueur? (Sevres Andlaşması hâlâ gündemde midir?)
10. Les Arméniens de Turquie sont-ils opprimés en Turquie? (Türkiye Ermenileri Türkiye'de mazlum mudurlar?)

Kaynaklar

- EKŞİ, Oktay, (1999). "Çağdaş Ortaçağlılar", *Hürriyet*, 12.02.
- GÜRÜN, Kamuran, (1983). *Ermeni Dosyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İLTER, Erdal, (1997). *Türk-Ermeni İlişkileri Bibliyografyası*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 4, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- , (1999). *Ermeni ve Rus Mezâlimi (1914-1916)*. Ankara: KÖKSAV Yay.
- Le Petit Larousse en couleurs, (1987). "Fridjof Nansen", Paris: Larousse, 1431.
- Le Petit Larousse en couleurs, (1987). "Jules Ferry", Paris: Larousse, 1216-1217.
- LOWRY, Heath, (1984). "Amerikan observers in Anatolia ca 1920: The Bristol Papers", *Armenians in Ottoman Empire and Modern Turkey, 1912-1926*, İstanbul: Boğaziçi University Publications, 42-70.
- McCARTHY, Justin, (1983). *Muslim and Minorities, the population of Ottoman Anatolia and the end of the Empire*, New York.
- SÜSLÜ, Azmi, (1999a). *Armenians and the 1915 event of Displacement*, Ankara: KÖKSAV Yay.
- , (1999b). *Armenian massacres in Van, Bitlis, Muş and Kars interwiev with witnesses*, Ankara: KÖKSAV Yay.
- SÜZAL, Savaş, (2000). "Tasarıyı Bırak Seçime Bak", *Sabah*, 13.10.
- ŞİMŞİR, Bilal, (1985). *Documents Diplomatiques: Ottomans, Affaires Arméniennes*, Ankara: TürkTarih Kurumu Basımevi.(3 cilt)
- , (1986). *İngiliz Belgelerinde. Osmanlı Ermenileri (1856-1880)*, (Çev. Şinasi OREL), Ankara: Bilgi yayınları.
- BİNARK, İsmet, (Proje Direktörü), (1995). *Armenians in Ottoman Documents (1915-1920)*, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri.
- , (1995). *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslarda ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi*, Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri.
- TEMELKURAN, Ece, (2000). "Biri mi kıpırdadı", *Yenibinyıl Pazar*, 8.10.
- URAS, Esat, (1987). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları.

Siteler

Türk web siteleri

T.C Dışişleri Bakanlığı <http://www.mfa.gov.tr>

Turkish Forum <http://www.turkishforum.com>

Amerikan-Ermeni web siteleri

Armenian National Institute <http://www.armenian-genocide.org>

<http://cilicia.com>

Fransız-Ermeni Siteleri

Comité de Defense de la Cause Arménienne France, CDCA <http://www.cdca.asso.fr>

Comité de Défense de la Cause Arménienne Marseille-Provence, CDCAPA

<http://www.chez.com/cdcapa/>

Comité de 24 Avril Regroupement des Organisations Arméniennes de France

<http://com24.armenweb.org>

Association Culturelle Arménienne de Marne-la-Vallée, ACAM <http://starblvd.net/meet/acam>

Union Générale Arménienne de Bienfaisance, UGAB <http://www.lettre-ugab.com>

<http://www.armen-info.com>

<http://www.armen-info/gamkhorizon/index.html>

<http://armenoscope.com>,

Fransız-Türk web siteleri

A TA TURQUIE Association Socio-Culturelle <http://ataturquie.asso.fr>

Tete de Turc <http://www.tetedeturc.com>

Fransız web siteleri

Comité de liaison pour la Solidarité avec l'Europe de l'Est, Colisee

<http://colisee.org/armenicart>

Fransa Dışışleri Bakanlığı <http://www.diplomatie.fr>

Fransa Millet Meclisi <http://www.assemblee-nationale.fr>

Fransa Senatosu <http://www.senat.fr>